

Ingen vil være i tvivl om hånen i den bemærkning, hvormed en længere gennemgang af ms. (om forskellige diplomaters »ydre – og delvis indre – habitus«) slutter i afhandlingen side 615: »... men man kan betænke...« Jeg værdigede ikke dette større opmærksomhed, men medtog det blot i en opregning af forskellige henvisningers og anmærkningers ufuldstændighed eller unøjagtighed i en note. Forholdet var nemlig det, at den hånlige bemærkning om den formentlige stavfejl forekom i umiddelbar tilslutning til et citat af ms., der unøjagtigt i anm. 25 henførtes til udg. (meningen var vel, at der ligesom i anm. 22 og 24 var tale om en sammenligning). Idet jeg gjorde opmærksom herpå tilføjede jeg, hvad der er ubestridelig rigtigt, at stavfejlen ikke forekommer hverken i ms. eller udg.

Dr. H. griber nu denne lejlighed til at genoptage angrebet på L. for diplomatisk ukyndighed, og endog til at skyde mig en »kurios misforståelse« i skoene, ved at henvise den påståede stavfejl til en af de tre beretninger fra Berlin, der flygtigt berøres i afhandlingen side 614 umiddelbart forud for gennemgangen af ms., nærmere bestemt beretningen af 31. marts, der slet ikke omtales det pågældende sted. (Den anm. 21 på s. 614, hvortil der henvises, oplyser blot, hvor i U.Min.s arkiv de tre beretninger findes). Og for at gøre det helt grotesk hævdes det, at en historiker ville have forstået, at der sigtedes hertil, idet afhandlingen »ikke bygger på O.L.s memoirer, men på det samtidige kildestof«. Når side 615 beskæftigede sig med ms. (ligesom mange andre steder i afhandlingen) var det kun fordi det »tillige« var hensigten kritisk at belyse dette!

Yderligere kommentarer er vist overflødige. Dog tilrådes det eventuelle interesserede at efterse stavningen i koncepten til beretningen af 31. marts i L.s arkiv.

STIG RODE

OVENSTÅENDE, polemiske blandingsgoods har jo ingen relation til R.s, af mig som lidet sandsynlig ansete påstand om, at der har foreligget et af O. L. fuldt udarbejdet trykmanuskript til »Diplomatisk Rejse«.

H. H-T

EN »UAFHÆNGIG« GESANDT

I FORBINDELSE med min opposition ex auditorio ved doktordisputatsen den 31. januar 1969 over Finn Løkkegaards afhandling »Det danske Gesandtskab i Washington 1940-42. Henrik Kauffmann som uafhængig dansk gesandt i USA 1940-42 og hans politik vedrørende Grønland og de oplagte danske skibe i Amerika« (i det følgende forkortet og citeret saaledes: »L. s. x«), fremsættes her nogle bemærkninger og oplysninger

af en mere almindelig og alsidig karakter, end de tidsmæssige rammer ved den mundtlige handling aabnede mulighed for. Nærværende indlæg maa dog paa ingen maade opfattes som en fuldstændig redegørelse for min bedømmelse af begivenhederne, saaledes som jeg var vidne til dem. Det drejer sig her nærmest om et supplement til og en kritik af Løkkegaards alt i alt fortjenstfulde og i henseende til de fremdragne oplysningers mængde samt indleven i stoffet imponerende værk paa nogle punkter, som har forekommet mig at være af særlig betydning for forstaaelsen af hovedperson og tildragelser.

Til bogens udførlige undertitel skal straks bemærkes, at jeg finder det uheldigt, at forfatteren – tilsyneladende i tillid til det af Kauffmann forfægtede *negotiorum gestio principis historisk-praktiske* (om end ikke retlige) holdbarhed – kalder Kauffmann for »uafhængig dansk gesandt«. Kauffmann optraadte vel under besættelsen nærmest som en af baandene til den danske regering frigjort »eksil-politiker«, der til gengæld maatte paalægge sig saa meget stærkere baand til sit modtager-lands regering og derfor under ingen omstændigheder kan karakteriseres som værende »uafhængig«.

Et konstrueret begreb som en »uafhængig gesandt« har – saavidt jeg kan se – ingen udsigt til at blive anerkendt som et historisk endsige folkeretligt institut. En »gesandt« i videre forstand (uanset om hans rang er ambassadør, minister eller ministerresident) er jo, som navnet angiver, et »sendebud«, jfr. betegnelserne »envoyé«, »agent diplomatique«, »legatus«. En gesandt kaldes (naar bortses fra de lavere klasser) »befuldmægtiget ambassadør« eller »befuldmægtiget minister« og er, som de anførte titler angiver, begrebsmæssigt sin stats fuldmægtig. Erklærer han sig uafhængig af fuldmagtsgiveren, frasiger han sig fuldmagten, og han kan kun fortsætte sin virksomhed qua eksil-politiker og kun i det omfang, han gør sig afhængig af modtagerstatens regering og tjener dennes formaal. En »uafhængig« gesandt er saaledes for det første sprogligt en *contradictio in adjecto*. Dernæst er det folkeretligt et begreb uden nogen som helst mening. Naar Kauffmann hævder, at den danske regering, da den er »under duress«, er blevet inhabil og dermed udtraadt som fuldmagtsgiver, vil dette jo sige, at han frakender det besatte Danmark sin »aktive gesandtskabsret«, altsaa retten til at sende gesandter. Men der kan her være grund til at gøre opmærksom paa, at folkeretlige forfattere hævder, at et ved en omvæltning afsat statsoverhoved, som ikke formelt har abdiceret, bevarer sin gesandtskabsret, saalænge et nyt regime ikke er blevet anerkendt *de facto* af udlandet, jfr. saaledes Axel Møller: »Folkeretten« (1925) s. 159. Denne betragtning maatte saa meget mere i 1940 gælde Danmarks konge handlende gennem sin ansvarlige udenrigsminister.

Dog, selv om vi indrømmer, at fuldmagtsgiveren reelt var sat ud af

spillet, fordi USA over for Kauffmann var gaaet ind paa ikke at ville modtage nogen anden gesandt, hvis han blev rappelleret, saa er det dog vanskeligt at se, at dette forhold *i sig selv* skulle kunne medføre en større politisk uafhængighed, altsaa en udvidelse (saalidt som en indskrænkning) af selve gesandtskabsmandatet. Det er vel derfor Kauffmann griber til sin *negotiorum gestio* forklaring (hvorom nærmere nedenfor).

I modsætning til gesandten var der tillagt landsfogderne udvidede beføjelser i en situation som den i 1940 indtraadte, idet loven af 18. april 1925 om Grønlands Styrelse i § 10 bemyndigede landsfogden til »i overordentlige Tilfælde« at »træffe saadanne Foranstaltninger, som Befolkningens Tarv maatte kræve«. Denne lovbestemmelse er iøvrigt sidenhen holdt i kraft og derfor gældende den dag i dag som en bemyndigelse for landshøvdingen, der har afløst de to landsfogder. Der kan i denne forbindelse være anledning til at se paa den kauffmannske betragtning (L. s. 441), at direktøren for Grønlands Styrelse var Grønlands egentlige guvernør (forf. følger denne betragtning ved systematisk paa engelsk at kalde landsfogderne »sub-governors«), og at direktøren – hvis han var kommet til USA – ville være blevet attacheret gesandtskabet og underlagt gesandten, der hermed ville være den øverste leder af Grønlands forhold. – Men rent bortset fra, om en saadan betragtning maatte stride imod den positive lovbestemmelse i den foranciterede § 10 i Styrelsesloven, maa det vist erkendes, at det kun kunne være disciplinært, at direktøren ville være underlagt gesandten. I saglig og ressortmæssig henseende maatte hans stilling dog vel have været mindst lige saa selvstændig som en militær- eller en landbrugsattaché ved et gesandtskab. Der er næppe nogen dansk missionschef, som ville anse sig berettiget til at resolve materielt paa saadanne specielle omraader, og betragtningen virker derfor »søgt« og konstrueret.

Ved flere lejligheder – saaledes allerede ved pressekonferencen den 9. april 1940 – gør Kauffmann gældende, at han repræsenterer Danmark og dets konge og ingen anden (sc. dets regering). Hvad der her foresvæver ham, er utvivlsomt nogle overleverede traditionsprægede synspunkter fra absolutismens tid. Ifølge Wiener Reglementet af 19. marts 1815, Art. 2, betragtedes ambassadører (i modsætning til almindelige gesandter, som jo indtil sidste krig var i flertal) som personlige repræsentanter for deres statsoverhoveder. Men denne opfattelse anses forlængst for retligt forældet, jfr. klassikeren paa dette felt Franz v. Liszt i sammes »Das Völkerrecht« (1918) s. 117. I øvrigt var Kauffmann i 1940 ikke ambassadør men »overordentlig gesandt og befuldmægtiget minister«. Ifølge Liszt s. 112 gælder et lands udenrigsminister som statsoverhovedets umiddelbart deputerede (»Beauftragte«), og (s. 113) de indskrænkninger i statsoverhovedets repræsentationsbeføjelse, som gælder statsretligt, skal ogsaa iagttages folkeretligt. Paa side 118–19 fastslaar Liszt

at gesandten repræsenterer afsenderstaten inden for sit hvervs grænser og under ledelse af sin udenrigsminister. – Repræsentationen af »konge og nation« (i modsætning til den siddende regering) maa derfor – som forholdene i Danmark laa – betragtes som en af Kauffmanns uholdbare teorier.

VIL man idag prøve at forstaa handlinger og tildragelser fra aaret 1940 blandt Danske uden for Danmark og især de ofte skarpe indbyrdes reaktioner mellem den danske stats forskellige udsendte repræsentanter, maa man gøre sig klart, hvad vanæren fra den 9. april betød for disse mennesker. I de allierede lande var vi »tekniske fjender«, og aaben foragt for den danske nation kom ofte til udtryk. Der var overalt i udlandet saavel som i de danske bilande divergerende opfattelser af, hvorledes danske statsborgere bedst »reddede ansigt« paa nationens vegne; for det var ofte blot det, det drejede sig om.

Der kan næppe være tvivl om, at denne sviende følelse af personlig og national vanære – snarere end køligt overlæg, kløgt og forudseenhed – var den umiddelbare bevæggrund for Kauffmanns dramatiske reaktioner den 9. april 1940, et tidspunkt, hvor situationen i Danmark endnu ikke lod sig helt overskue og bedømme fra Washington D.C., og hvor en mere ligevægtig gesandt næppe havde ladet sig lokke til storpoltiske udtalelser endda imod direkte raad fra hr. Moffat, chef for Statedepartments europæiske section. Han valgte altsaa straks, hvad hr. Moffat aabenbart har kaldt »the advantage of extra drama«. Men det maa her til undskyldning ikke glemmes, at han var Danmarks »ansigt« i det største og mest betydningsfulde af de vestlige demokratiske lande, og at vanæren kan have tynget ham som noget endnu mere personligt end den maaske kunne tynde andre danske repræsentanter. Ass. statssekretær Berle fortalte mig engang i 1941, at Kauffmanns lidenskabelige optræden paa besættelsens første dag havde været af afgørende betydning for hans (Berles) personlige bedømmelse af gesandten siden hen.

Selv om Kauffmanns offentlige udtalelse nok satte USA's regering i en vis forlegenhed over for den danske regering, saa tyder dog meget paa, at disse udtalelser ikke blot sigtede paa at komme ham selv – men ogsaa den danske nation – til gode. Til gengæld kom de til at kaste en skygge over det officielle Danmarks motiver og holdning; og denne skygge var Kauffmann kynisk nok til passivt og varigt at affinde sig med i forhold til den amerikanske offentlighed. Det var imidlertid ikke denne passivitet, som bragte Kauffmann ud i strid og vanskeligheder i forholdet til den danske regering og til andre danske embedsmænd uden for hjemlandet. Disse for den danske samdrægtighed og fællesfølelse og for de danske udlandsrepræsentanters samarbejde ulykkelige forhold udsprang især af nogle teorier, som han kort efter Danmarks besættelse lancerede, og

hvoraf en gik ud paa, at han var kaldet til at være den danske regerings negotiorum gestor, dens uanmodede forretningsfører, i den vestlige hemisphære. Her kan vanære og skamfølelse ikke længere være det afgørende motiv. Helt andre bevæggrunde synes nu at være kommet til (jfr. nedenfor).

Mit første møde med Kauffmanns anvendelse af negotiorum gestio princippet udgjorde det telegram fra ham, som forf. citerer i uddrag s. 39, og som jeg modtog den 23. april 1940. Han siger heri, at »vi . . . anerkendte frie repræsentanter for danske interesser maa under omstændighederne handle efter princippet om uanmodet forretningsførelse«. Hans tanke er, at han og vi paa grund af den danske regerings ufrie stilling skal handle uden hensyntagen til instruktioner fra Danmark, idet saadanne muligvis var tyskdikterede og derfor ugyldige. Denne linie havde landsfogderne faktisk allerede lagt sig fast paa, men naar Kauffmann kalder dette i telegrammet skildrede forhold for »uanmodet forretningsførelse«, maa det bero paa en misforstaaelse af begrebet. Til dette hører nemlig, at man besørger en fraværende persons (domini) anliggender *uden mandat* eller lignende regulerende retsforhold. Den, som har en fuldmagt og handler inden for dennes rammer, er derimod ikke negotiorum gestor. Rent bortset fra den særlige bemyndigelse, som landsfogderne havde i Styrelseslovens § 10 og den »plein pouvoir«, som Kauffmann muligvis har haft, saa kunne baade gesandt og landsfogder i kraft af deres stillingsfuldmagter – uanset om den danske regering var forhindret – handle som anført i telegrammet, saalænge disse fuldmagter ikke gyldigt var tilbagekaldt.

Først da Kauffmann senere gik ud over rammerne af sin kompetence qua gesandt, udførte han en forretningsførelse, som kunne minde om det privatretlige begreb negotiorum gestio. Han bruger selv dette udtryk om sin egenmægtige handling ved indgaaelsen af Grønlands-traktaten. Men ogsaa der bruges betegnelsen fejlagtigt, thi »dominus« var ikke »absens«, men fuldt legalt tilstede repræsenteret ved landsfogderne, som tilmed – udover deres stillingsfuldmagt – havde den ovenfor omtalte særlige bemyndigelse. Det maa endda her tilføjes, at selvom negotiorum gestio maatte være et ogsaa folkeretligt anerkendt begreb, saa var Grønlands-traktaten saa vidtgaaende, at gestor her gik langt ud over rammerne for det nødvendige (gesta necessaria) og herved tilsidesatte endnu en af de betingelser, vor retsorden opstiller for det privatretlig legaliserede begreb: uanmodet forretningsførelse.

Jeg kan derfor ikke se rettere, end at det store nummer, som Kauffmann (og i hans kølvand forf.) gør ud af det heromhandlede princip som grundlag for baade lovlige og ulovlige handlinger, er uden større interesse. Naar Kauffmann her overskred sin kompetence, handlede han reelt qua selvbestaltet eksilregering.

Jeg er flere gange blevet spurgt, hvilke motiver Kauffmann kan have haft for at overskride grænserne for sin gesandtkompetence og skubbe de kompetente personer tilside. Det ligger unægteligt – for enhver, der lærte ham nærmere at kende – nær her at tænke paa hans stærke ærgerrighed og forfængelighed. Men hans selvtillid var saa udpræget, at han udmærket kan have været overbevist om, at han ved at placere sig selv i en central position ydede sit land den største tjeneste, han kunne yde det. Han virkede »dansk« i ordets bedste forstand, og jeg vil ingenlunde anfægte det patriotiske motiv i denne sammenhæng. Desuden var han en smuk og charmerende repræsentant for sit land, hvilket ogsaa nok har bidraget til selvtilliden. Ikke blot diplomatiets damer, men ogsaa dets herrer, anerkendte ham som »the best looking man in Washington«. Han var i sin ungdom Udenrigsministeriets »vidunderbarn« og blev gesandt i en meget ung alder. Men siden var han aldrig kommet til at spille den stjernerolle, som hans ualmindelige evner oprindeligt havde lovet. Nu stod han endelig placeret i en »nøglesituation«. I et fællesbrev af 4. marts 1941 til landsfogderne omtaler han, at den tyske besættelse af Danmark har givet ham selv og landsfogderne »ekstraordinære muligheder, der ikke falder i enhver løbebane«.

Men han har utvivlsomt ikke savnet kraftig paavirkning i samme retning. Den, som i disse første krigsaar fik personligt indblik i forholdene ved legationen, kunne ikke være i tvivl om, at det var hans midlertidige »løse« medhjælp, landsretssagfører P. Bang Jensen, som tilskyndede ham til at støtte sine ønsker om at spille en rolle paa saadanne luftige teorier, som ovenfor beskrevet. Bang Jensen var, hvad man idag kalder en »aktivist«. Han beklædte ikke nogen tjenestemandsstilling og var derfor ikke tyngt af noget ansvar over for andre end sin chef. Han kunne i skrift og tale – ikke mindst i »kulisserne« – give frit løb for sine rent personlige synspunkter.

Her maa heller ikke glemmes, at da proklamationernes dramatiske dage var forbi, da konsulatet i Godthaab var oprettet, da skibsforhandlingerne var ved at køre fast, og Grønlands-kommissionen syntes vel forankret, saa begyndte det at ebbe ud med »godt stof« for gesandtskabet. Man kunne ligefrem en skønne dag risikere at blive »glemt«, og frygten for saaledes at glide ud og maaske sluttelig at maatte søge en udsoning med København kan paa ingen maade afvises som side-motiv for Kauffmanns og Bang Jensens planer.

En – nærmere overfladen liggende – bevæggrund for aktivitetsbestræbelserne har imidlertid nok for begges vedkommende været personlig misfornøjelse med regeringen Staunings udenrigspolitik og ønsket om at rette eller bøde paa denne politiks virkninger ved at vinde sympati i de allierede kredse. Forf. kalder dette for Kauffmanns »good-will politik«. Man saa herved ganske bort fra, at dette var en rent privat politik,

som en embedsmand ikke havde noget som helst demokratisk mandat til at anlægge for sine landsmænd, blot fordi den stemte med hans sympati eller overbevisning. Kauffmann stirrede sig tilsyneladende blind paa forventningen om, at hans personlige good-will hos de allierede ville blive af afgørende betydning for Danmark efter krigens afslutning med en vestlig sejr. Men denne forventning og betragtning gjorde det samtidig umuligt for ham at forklare og forsvare den danske regerings holdning og politik; dette kunne eller ville han ikke se i øjnene og kom ved sin passivitet til at skade »det danske ansigt« i udlandet mere end han gavnede det i de første krigsaar – op til 1943. Følgende betragtning bør nemlig ikke overses:

Paa den ene side havde Kauffmann selv den 9. april 1940 over for hr. Berle kaldt sin regering en »puppet government« (L. s. 26 og s. 508). Dette var maaske forhastet og sket i den første sindsoprivende fase (og dog utilladeligt for en gesandt); men naar den danske presse i USA senere opfordrede danske i udlandet til at tilkendegive foragt for denne regering, der nu »af nazisternes naade« styrede Danmark, gjorde han aldrig noget for at rehabilitere samme regering over for offentligheden.

Paa den anden side var de allierede regeringer og regeringen i USA samt den seriøse presse i deres lande naturligvis fuldt klar over, at den danske rigsdag havde det i sin magt, naar som helst, at styrte regeringen, og saalænge dette ikke var sket, stod den danske folkerepresentation derfor i udlandets øjne bag sin regering – notabene ogsaa da denne senere lededes af Scavenius.

Denne naivitet – eller mangel paa logik – at gesandtskabet viste eller tolererede foragt for det danske regime (contra nationen), og gjorde dette for øjnene af folk, som reelt vidste bedre besked og derfor havde let ved at gennemskue et saadant maskespil, var ikke egnet til at skabe respekt om Danmarks navn i det fremmede, og det synes ubegribeligt, at Kauffmann ikke forstod det eller ville forstaa det og derfor viste passende maadehold. Han var tværtimod mere »allieret« end »De Allierede«, han var næsten ved at »sidde laaret af« disse venner; men de accepterede naturligvis hans fremstrakte haand som en kærkommen hjælp og lod sig iøvrigt langsomt inficere af den af udlandsdanskere selv udsaaede despekt, som vel kun sigtede paa det officielle Danmark men ramte hele nationen, og som først den danske modstandsbevægelses optræden under de renere linier henimod krigens slutning var i stand til i nogen grad at afbøde. Som eksempel paa denne despekt kan det vel være nok at henvise til den norske minister W. Munthe Morgenstiernes udtalelse til hr. Berle den 2. januar 1942 ved undertegnelsen af »Declaration by United Nations«, jfr. »Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers«, 1942, Volume I, s. 27. Udtalelsen, der refereres saaledes: »He did not think that the two governments could

stand in the same category«, er en kraftig protest imod, at Kauffmann paa Danmarks vegne skulle kunne medunderskrive deklARATIONEN. Trods samtidigt udtalte »kindest feeling in the world for the Danish people« føles denne protest tydeligt rettet – ikke blot imod regeringen – men imod hele den danske nation. Ganske vist er Morgenstiernes begrundelse for protesten den, at »the Danish Government had . . . declined to resist at the same time when the Norwegian Government had elected to fight it out«, men samtidig identificerer han saa aabenbart Kauffmanns eventuelle underskrift med den danske regerings signatur, og da den norske minister ikke kunne være uvidende om, at det netop var Kauffmanns standpunkt kun at ville tale og handle paa kongens og et frit folks vegne (kontra regeringens), synes det oplagt, at Morgenstierne overhovedet ikke ønskede Danmark (saalidt som et »frit Danmark«) med blandt underskriverne. Forf. omtaler episoden, men synes desværre ikke at se, i hvor høj grad ydmygelsen – trods den udtalte sympati – rammer det danske folk; det fremgaar bl. a. af følgende passus paa side 490: »Der var grænser for, hvor mange triumfer andre allierede uden videre kunne lade et »frit Danmark« fejre, saa længe den danske regering sad i København og førte forhandlingspolitik«. – Mig forekommer det indlysende, at Morgenstiernes tanker retter sig mod vor nations holdning den 9. april 1940 og ikke imod regeringens forhandlingspolitik af 1942.

Kauffmanns uoprigtige forhold til den hjemlige regering, som forf. klart paaviser, har ledet mine tanker hen paa en vis tildragelse: Ved et middagsselskab den 4. maj 1942 i legationen var jeg placeret ved siden af hr. Berle, som under samtalen underrettede mig om Staunings død og derpaa tilføjede: »After this war Henrik will be needed to take over political responsibility in Denmark«.

Endnu et motiv for Kauffmanns indgriben specielt i de grønlandske affærer tør nok nævnes, nemlig kryolit-indtægterne. Baade som basis for en »eksilregent« og for repræsentationernes økonomiske sikkerhed over for en uvis fremtid var disse betydelige fonds attraaværdige, og allerede paa et tidligt tidspunkt fik han dem manøvreret inden for rækkevidde.¹

¹ Vil man forstaa Grønlands betydning for Stor-Britannien, Canada og USA under Verdenskrig II, er det umuligt at forbigaa *kryolitens rolle* inden for aluminium-produktionen og dermed som led i opbygningen af disse magters luftvaaben. Da kendskabet hertil i dette land stadig synes meget begrænset, er det nødvendigt at pege paa visse tekniske oplysninger, som dels hidrører fra vore egne kryolit-eksperter i Ivigtut og København, dels fra lederne af Aluminum Company of Canada og Pennsylvania Salt Manufacturing Company.

Kryolit udgør ikke et raastof men et uundværligt hjælpestof ved fremstillingen af aluminium. Det kan bruges hertil flere gange men ikke ubegrænset, idet en vis del deraf gaar tabt under fabrikationsprocessen. Raastoffet i fabrikationen er bauxit.

Ivigtut var den eneste tilgængelige og producerende kryolit-mine i Verden. Man var

I et brev af 23. juli 1940 til landsfoged Brun, som da var Grønlands-delegationens leder i New York, fremsatte Kauffmann følgende forslag:

I Overensstemmelse med vor og Deres og Hr. Bang-Jensens Samtale i Gaar vil jeg foreslaa, at det i Kontrakten med »PENNSALT« fastsættes, at »PENNSALT« indbetaler Kryolith-Beløbene til en ny af Gesandtskabet oprettet Konto hos: »Bank of New York« saalydende: »Danish Legation (representing the Governors of Greenland)«. En saadan Konto vilde efter min Mening være fuldt dækket af Exterritorialitetsretten.

Det vilde formodentlig yderligere være praktisk at bestemme, at »PENNSALT«, hver Gang Selskabet indbetalte et Beløb paa denne Konto, sendte Afregning til »American-Danish Greenland Commission«, saaledes at Direktør Sonne kan kontrollere Indbetalingernes Rigtighed.

Gesandtskabet vil udelukkende trække paa den nyaabnede Konto efter Landsfogedernes Anvisning til mig. Jeg synes, at det er rigtigst, at jeg for alle Eventualiteters Skyld udsteder en særlig skriftlig Erklæring herom.

Det vil næppe være praktisk, om Gesandtskabet af denne Konto paa Deres Vegne skulde foretage selve de enkelte, mindre Udbetalinger, og jeg foreslaar

ganske vist langt fremme i Amerika med fabrikation af syntetisk kryolit, hvis anvendelse i aluminiumproduktionen dog gjorde denne dyrere end ved anvendelse af det naturlige malm. Nu spillede penge imidlertid ikke nogen afgørende rolle ved den stedfindende oprustning, men det gjorde *tidsfaktoren*, og det skønnedes at ville tage et par aar, før den fornødne fabrikskapacitet kunne være etableret med en saadan produktion, at produktionen af naturlig kryolit kunne anses for erstattet. Grønlandsk kryolit var derfor i 1940 ikke blot et strategisk vigtigt materiale men en absolut forudsætning for til tiden at kunne gennemføre det kæmpemæssige amerikansk-canadiske oprustningsprogram for flyvaaben, ved hvilket krigen skulle vindes – »The Timetable of Aluminum for Victory«. Ivigtutminen, der var et aabent, ca. 70 m dybt brud, laa umiddelbart ved en fjord og beskyttedes kun imod havvandets indtrængen af en betondæmning, der øverst kun var ca. 3 m tyk og kun hævede sig et par meter over havoverfladen. Hvis dæmningen sprængtes ved angreb eller sabotage, ville bruddet fyldes, og flere aar ville medgaa, før minen atter kunne blive tømt og sat i stand til at producere. Det er derfor ogsaa let at forstaa, at der allerede i april-maj 1940 opstod bekymringer for minens sikkerhed baade hos de grønlandske autoriteter og i London, Ottawa og Washington D.C. Minens ødelæggelse ville sætte den vestlige flyvemaskine-produktion 1-2 aar tilbage med hele den risiko, som dette indebar, og Grønland ville miste sin eneste selvstændige økonomiske basis.

Fra begyndelsen af vinteren 1941-42 overtog Kauffmann formandskabet i den »midlertidige« kryolit-bestyrelse, og det maa anerkendes, at han fra dette tidspunkt varetog kryolit-interesserne med stor nidkærhed og dygtighed. Han var den »fødte forretningsmand« og opnaaede i 1942 en betydeligt bedre pris for kryolitmalmen end den i 1940-kontrakten fastsatte pris, som hr. Sonne havde faaet laaset fast, før Grønlands-delegationen kom til Amerika. Medens denne tidligere pris tilsyneladende havde hvilet paa hr. H. C. Sonnes handelsmæssige skøn, hvilede den nye pris paa grundige beregninger, udført af ingeniør A. Fischer, der havde været statens kontrollør ved Ivigtut-bruddet, og som kendte kryolit-salgets vilkaar bedre end nogen anden udenfor København.

For Ivigtuts driftsleder, bergsingeniør O. Corp lykkedes det efterhaanden at fordoble bruddets aarlige produktion.

derfor, at De og Landsfoged Svane med passende Mellemrum giver mig Anvisning paa at udbetale Hr. Sonne (hans Selskab) passende, større Forskudsbeløb. Paa denne Maade vilde Hr. Sonne komme til at forestaa de almindelige, løbende Udbetalinger.

Jeg tror, at en saadan Ordning vil være den mest praktiske, da det jo alligevel er Hr. Sonne, De skal korrespondere med om de daglige praktiske Forhold og om Salg og Indkøb, og Hr. Sonne vil sikkert være elskværdig ogsaa at paatage sig Ulejligheden med Udbetalingerne.

De smukke forsæt, der – som det ses – skulle »glacere« den her foreslaaede effektive form for værgemaal, blev aldrig realiseret. Landsfogderne gik ind paa ordningen, men jeg har aldrig set nogen skriftlig erklæring fra Kauffmann om kun at ville trække efter landsfogdernes anvisning, skønt han spontant i dette brev skriver, at han »synes at det er rigtigst«, han for alle eventualiteters skyld udsteder en saadan. Ej heller er jeg nogensinde af gesandten blevet anmodet om at godkende en eneste udbetaling. Vejen til kryolitmidlerne var, som det vil ses, »paved with good intentions« (frit efter Samuel Johnson).

Ogsaa i mangfoldige andre situationer blev saadanne gode intentioner fremdraget. Gang paa gang taler Kauffmann i sine breve om *nødvendigheden af at vise den største aabenhed og oprigtighed*, ikke mindst »mellem Kolleger, der i Fællesskab maa løse en stor og ansvarsfuld Opgave« – med hvilke ord han slutter et langt fællesbrev af 4. marts 1941 til landsfogderne. I et telegram af 19. juni 1940 til mig indleder han saaledes: »Jeg har siden Danmarks okkupation stadig anset landsfogderne som Grønlands midlertidige regering og mit forhold til fogderne som værende analogt mit forhold til den danske regering i normale tider«. Det kan i L.'s bog illustrerende læses, hvorledes Kauffmann praktiserede alle de nævnte smukke synspunkter ved behandlingen af saadanne sager som Grønlandskommissionens etablering, kryolit-prisens »cementering« forud for kontraktindgaaelsen i 1940, landsfoged Bruns »hjemsendelse« fra USA samme efteraar, Grønlandstraktatens indgaaelse og »kuppet« i efteraaret 1941, da han – som nedenfor omtalt – skaffede sig af med Grønlandsdelegationen og lagde haand paa Grønlands finanser.

Jeg var samme aar ude for endnu et, særlig pinligt og afskrækkende tillidsbrud. Under en samtale med hr. Cumming i maj 1941 i Godthaab angaaende den anvendte fremgangsmaade ved Grønlands-traktatens forelæggelse for landsfogderne gav hr. Cumming mig ganske ret i, at den nævnte forelæggelsesform i realiteten havde karakteren af et »diktat«, og han veg ikke tilbage for at betegne fremgangsmaaden som »a black page on the records«. Jeg spurgte ham dernæst, hvorvidt faren for en canadisk invasion havde været overhængende i april, hvilket han benægtede med tilføjende, at det i hvert fald kun ville have drejet sig om »a telephone call to Ottawa«. Denne samtale følte jeg mig naturligvis

forpligtet til at referere for Kauffmann, da jeg henpaa sommeren kom til Washington. Den 1. august havde jeg i Statedepartment en samtale med hr. Cumming, hvorunder denne til min forbløffelse fortalte mig, at gesandten havde spurgt ham, hvorvidt det var rigtigt, at han havde udtalt sig, som af mig refereret. Hr. Cumming bekræftede loyalt sin udtalelse – hvilket han aabenbart ogsaa havde gjort over for Kauffmann – idet han dog tilføjede, at den ikke maatte opfattes saaledes, at USA optraadte som »big neighbour« over for Canada.

Under en episode som denne blev ordet »tillid« ikke nævnt – ej heller i de ikke helt faa tilfælde, hvor vort arbejde for Grønland stødte paa vanskeligheder eller hindringer, som amerikanske myndigheder fik skylden for, medens det virkelige ophav senere viste sig at være vort eget gesandtskab i Washington D.C. Jeg kan her nævne *licens-sagen*, hvor Grønlands-delegationen fik lagt uforklarligt snærende baand paa sin økonomiske handlefrihed i USA, og hvor vi forgæves forsøgte at opnaa en lignende generallicens, som f. eks. Islands repræsentanter besad. (Det bemærkes, at vi i Canada slet ikke havde tilsvarende vanskeligheder). I vort tilfælde maa man erindre, at det ikke drejede sig om indefrosset dansk kapital, som skulle beskyttes med henblik paa en eventuel tysk beslaglæggelse, men derimod om penge, som Grønland selv havde indbetalt i bankerne for sin eksport til USA, og som var helt uden for tysk rækkevidde, naar henses til Grønlands politiske status. Det bedste, gesandtskabet hævdede at kunne skaffe delegationen, var en 3 maaneders licens med maksimalt 20.000 dollars om maaneden – en begrænsning, som voldte os vanskeligheder. I et brev af 14. januar 1941 skrev Kauffmann til ingeniør Fischer, som da ledede delegationen, at Treasury Dept. »strengt taget« ikke havde bemyndigelse til at udstede en licens, som var uden tids- og beløbsbegrænsning, og at det desuden ville stride imod Treasury's praksis. En helt fri licens ville vi, lige saa lidt som konsulaterne, kunne opnaa. Ikke desto mindre var delegationen næppe blevet forvandlet til generalkonsulatets »Greenland Section«, før jeg paa dennes vegne – uden at have ansøgt derom – modtog en generel licens (nr. W-1216), som var helt uden tids- eller beløbsbegrænsning.

Jeg kan dernæst nævne *skibssagen*. – En af de største vanskeligheder for Grønland var mangelen paa tonnager. Vort største ønske gik derfor ud paa at maatte chartre et af de oplagte danske skibe. Kauffmann forsikrede stadig, at Bang Jensen uopholdeligt »bombarderede« Maritime Commission for at opnaa dette. Da det imidlertid stadig trak ud, tog jeg selv den 2. juli 1941 til Washington D.C. og opsøgte præsidenten for Maritime Commission, som straks paa stedet stillede S/S »Marna« (D.F.D.S.) til vor raadighed. Det viste sig ved besøget, at Bang Jensen, som ledsagede mig, var præsidenten komplet ubekendt.

Endelig er der – blandt de større sager – at nævne den telegrafiske *rutinetrafik* til Danmark. Efter at den normale telegram- og postforbin-

delse med Danmark var ophørt, opretholdt landsfogderne en radioforbindelse mellem »Centralkontoret« i Godthaab og Grønlands Styrelse i København, saaledes at privatpersoner ad denne vej, med landsfogden som underskriver, kunne faa ekspederet deres rent personlige penge-transaktioner, ligesom korte private meddelelser af strengt humanitær art kunne udveksles. Denne rutinetrafik var til stor beroligelse i begge lande, og jeg havde gennem konsulatet i Godthaab lige fra dettes oprettelse sikret mig Statedepartments stiltiende velsignelse deraf. Til gengæld sendte vi konsulatet en oversættelse af hvert eneste telegram. Denne trafik, der naturligvis ophørte ved USA's indtræden i krigen i december 1941, var imidlertid Kauffmann en torn i øjet, og han opfordrede os gang paa gang til at standse den. Den 14. april 1941 – efter at Grønlands-traktaten var vel i havn – telegraferede han til mig, som følger: »State-department og jeg samstemte i Grønlands udsatte politiske stilling for nærværende gør samkvem mellem Grønland og besatte Danmark utilraadelig stop foreslaar drøfte sagen med Cumming«. Landsfoged Brun, som jeg underrettede, kommenterede den 17. april sagen saaledes:

Det drejer sig utvivlsomt paany om et tilfælde hvor kauffmann henvender sig i statedept med en bestemt mening som han da statedept ikke har nogen indvending lancerer overfor os som statedepts ønske stop man kunde overveje om man ikke skulde bede ham i tilfælde som dette at meddele os ordlyden af det af statedept fremsatte ønske in extenso stop bedre dog maaske drøfte sagen med cumming og gøre ham klar over at statedept staar sig ved at lade kauffmann forstaa at hans udtalte meninger om grønlandske forhold vil være af størst værdi hvis han drøftede disse forhold med os inden han render i departementet med dem stop iøvrigt forekommer det mig at situationen nu maa siges at være i saa høj grad quote afklaret unquote som man nogensinde har kunnet forvente at den vilde blive og afklaringsprocessen har intet medført der tyder paa nødvendighed eller blot formaalstjenlighed i at afbryde trafikken.

Rutinetrafikken blev heller ikke denne gang afbrudt.

DET fremgaar gang paa gang af L.'s afhandling, hvormeget det betød for Kauffmann at sikre sig og bevare britisk good-will som en militant og uafhængig leder af et etableret dansk-allieret udlandselement; og han havde ud fra denne position bl.a. kritiseret mit presseinterview i 1941, hvor jeg gik ind for støtte til regeringen Stauning som den af det danske folk godkendte regering. Men i gennemførelsen af denne for ham selv saa betydningsfulde private særpolitik var han ikke altid konsekvent – tværtimod var hans kurs ofte præget af »svingninger«. Under sagen i juni 1940 om den opbragte s/s »Julius Thomsen« havde gesandten i et telegram til mig fremhævet den »afgørende nødvendighed« af at bevare britisk-canadisk velvilje. I et svartelegram af 16. s.m. anførte jeg bl.a. følgende som min opfattelse af vor status:

Grønland har modtaget stærke beviser paa amerikansk velvilje og støtte og anerkender Deres personlige indsats saa henseende stop til gengæld forlanges ganske naturligt af os en uafhængig administration der som en selvfølge maa være neutral saalænge USA er neutralt stop saalænge agter jeg derfor ej heller paatage mig noget medansvar for unetralt forhold til en af de krigsførende parter ved roligt for øjnene af USA ignorere folkeretlige forpligtelser hvilket muligvis ogsaa kunne bringe Grønland i andre specielle vanskeligheder stop vi er ganske rigtigt høj grad afhængige engelsk canadisk velvilje og saadan bør ogsaa efter min mening tilstræbes men kun saavidt foreneligt med korrekt forhold fra vor side fullstop beklager ikke kunne tiltræde og imødekomme Deres ønske om annullere besiddelsen Jutho.

I sit gensvar af 19. juni 1940 erklærede Kauffmann bl.a.: »Fuldtud enig Deres bemærkninger Grønlands status derunder vigtigheden neutralitets og andre folkeretlige forpligtelser opfyldes men misforstaaelser foreligger . . .«. (De følgende bemærkninger vedrører hans opfattelse af »Julius Thomsen« som prisedømt og derfor efter folkeretten ikke længere en prise, der som saadan kan tilbagetages.) I slutningen af telegrammet fralægger han sig at have tilsigtet »utidig indblanding« i Grønlands autoritære forhold og maner – som saa ofte – til at vise ham aabenhed og tillid.

Det er bemærkelsesværdigt, at Kauffmanns sidstnævnte telegram er dateret knapt en maaned efter, at han i et cirkulære til de danske skibe i neutrale havne indtrængende havde opfordret alle til at gaa over til englænderne og skifte flag, se L. s. 136.

Det bør i denne forbindelse erindres, at der det følgende aar var tilløb til en lignende »spejlvending« af den kauffmannske privatpolitiske kurs, nemlig i sommeren 1941, da han kritiserede de grønlandske landsraads-resolutioner, jfr. L. s. 465. Jeg skal her ikke opholde mig ved, at Løkkegaard sætter et spørgsmaalstegn ved mit referat af Kauffmanns telefonopringning til mig om denne sag. Det eneste grundlag, forf. kan have for sin tvivl, er, at telefonudtalelsen ikke passer rigtigt ind i forf.'s »systematiske« opfattelse af Kauffmanns politik. Men jeg har netop paavist et eksempel paa, at denne politik ikke var et system uden deviationer, motiveret ved temperament eller opportunisme; og jeg skal meddele endnu et – særdeles grelt – eksempel paa en saadan deviation, som absolut heller ikke passer ind i forf.'s smukke mosaik. Det bemærkes, at eksemplet i tid falder senere end det tidsrum, som L.'s undersøgelse omfatter.

Den 20. august 1943 havde jeg en lang samtale med Kauffmann i hans appartement paa hotel Waldorf-Astoria i New York. Referatet af denne samtale har jeg bevaret i genparten af et brev (hvortil min dagbog henviser), skrevet og sendt den 2. september 1943 til min ungdomsven og fortrolige, professor S. O. Heiberg ved forstintitutet i Syracuse,

N.Y. Det bemærkes, at Heiberg kendte Kauffmann personligt. I brevet hedder det:

Kauffmann kom med nogle voldsomme Udfald imod det danske Raad i London og specielt Christmas-Møller. Aarsagen var C.-M.'s Propaganda for Sabotage, som Kauffm. fandt aldeles forkastelig, fordi den kun kunne skade Kongens og Regeringens Stilling. I Løbet af Samtalen ringede han til den norske Radio-propagandachef og til Kronprinsesse Maertha og forklarede indtrængende, hvorfor en saadan Propaganda i Danmark var skadelig. Den førstnævnte var aabenbart enig med ham, for K. bad ham gaa til Statedepartment og støtte K.s Standpunkt, som han aabenbart var meget bekymret for, at den amer. Regering ikke skulde forstaa. Han mindede mig derefter om, at jeg ikke vilde kunne paa-vise, at han nogensinde havde rettet et Angreb paa Erik Scavenius. Han talte ironisk om »de Herrer Skribenter i London«, som han godt vidste, han ikke var populær iblandt. Bladet »Frit Danmark« havde en »Gadedrengetone«, som stødte ham, og han havde netop skrevet et »meget alvorligt« Brev til Minister Reventlow derom og om Londonraadets Ophidselseskampagne for at fremkalde Sabotagehandlinger i Danmark. Londondanskerne var for hurtige i Vendingen til at sværte Lederne derhjemme uden at kende deres Forudsætninger. Man skulle ikke »besudle sin egen Rede«, og man skulde i det hele taget gaa lidt stille med Dørene.

Dette er jo en helt ny og overraskende Kauffmann. – Til forklaring tjener imidlertid, at der allerede i tiden umiddelbart op til den 29. august 1943 verserede en voldsom diskussion i danske kredse i England og USA om dannelsen af en dansk eksilregering; og selv Kauffmann var klar over, at en saadan kun kunne tænkes domicilieret i London. Der gik iøvrigt paa samme tid blandt danske i New York rygter om, at kronprinsen skulle være kommet ud af landet.

I vinteren 1940–41 havde Kauffmann været betydeligt mildere stemt overfor det nævnte, i London udkommende, danske blad »Frit Danmark«. Med et brev af 5. marts 1941 sendte han mig nogle eksemplarer af bladet med forskellige oplysninger om »The Danish Council« i London. Om dette raad bemærker han dog i brevet, »at det selvsagt er uden Grundlag, at »The Danish Council« skulle være ved at blive anerkendt af England som Dansk Regering. – Desværre er der, som De vil se, en hel Del Stridigheder i den danske Koloni i London, men det er mit Indtryk, at disse maaske nu er ved at blive udlignet. Jeg savner imidlertid nærmere Underretning herom«.

Spørgsmaalet om en dansk eksilregering dukkede naturligvis op flere gange i løbet af krigsaarene – ikke mindst i sommeren 1943 (se ovenfor), og naturligvis især efter den 29. august. Dog, disse begivenheder falder uden for emnet. – Da mit personlige standpunkt imidlertid analyseres indgaaende i L.'s bog, vil jeg – for fuldstændighedens skyld – her gerne supplere fremstillingen ved at citere et brev, som jeg den 1. september 1943 tilskrev Kauffmann:

Den blodige Tragedie, som i disse Dage udspilles i vort Land, maa jo gaa alle Danske nær til Hjerter. Det er unægtelig dybt sørgeligt, at den sidste Rest af dansk Selvstyre er gaaet under, og at Konge og Folk nu er i et fuldstændigt og brutalt Fangenskab. Men samtidig synes jeg, vi Danske har Lov til at drage et Lettelsens Suk. Vi kan atter løfte Hovedet, og vi kan tale frit. Vi er i den dybeste Taknemlighedsgæld til vor Konge og til de mange gode danske Mænd, som med deres Blod og Velfærd sikrede Danmarks Ære i det Øjeblik, den stod paa Spil.

Det var mig ogsaa en Glæde at høre, at Scavenius ikke svigtede i den endelige Prøve, og at ingen Quisling er staaet op.

Vejen fremefter skulde herefter ligge klar for alle Danske, og der skulde ikke længere findes noget, som skiller. Vi er nu i Krig med Tyskland, og alt synes mig at maatte gaa ud paa at føre denne Krig paa den mest effektive Maade med de smaa Midler, som er os levnet.

Den Quasi-Neutralitetspolitik, som Danmarks regering havde forsøgt, og som var betalingen for fortsat internt folkestyre og dansk retspleje, havde nu lidt skibbrud. Men samtidig var en umaadelig byrde blevet løftet fra skuldrene af alle den danske stats repræsentanter omkring i verden. Der burde virkelig herefter ikke længere have været noget, der skilte. Af mange forskellige grunde, som jeg ikke her skal komme ind paa, delte jeg Kauffmanns standpunkt, at tanken om dannelse af en dansk eksilregering paa dette sene tidspunkt af krigen var urealisabel. Iøvrigt fortalte Kauffmann mig den 20. august 1943, at det militære Washington regnede med 50 % chance for, at krigen ville være forbi inden jul.

FORF. omtaler forskellige steder min personlige stilling til en amerikansk besættelse af Grønland og specielt til Grønlands-overenskomsten af 1941.

Hvad der skrives paa siderne 316, 365 og 373 er jo udtryk for den opfattelse, at jeg var imod en amerikansk intervention i land i større maalestok, og at det var derfor, jeg kun tiltraadte overenskomsten af 1941 under en slags protest.

Dette er urigtigt. – Det var lige fra den 9. april 1940 mit synspunkt, at Grønland maatte følge USA i enhver situation – om fornødent ogsaa ind i krigen – fordi jeg skønnede, at denne kurs ville give dansk suverænitæt i Grønland de bedste chancer for at overleve. Saalænge USA kunne og ville overvaage, at andre magter ikke invaderede Grønland, var det imidlertid mit haab, at det vedblivende maatte være amerikansk politik selv at indskrænke sig til politisk og maritim beskyttelse (bortset fra Ivigtut, hvis sikkerhed var vital baade for Grønland og USA). Men jeg var hele tiden rede til at indgaa paa et omfattende militærarrangement paa landterritoriet, saafremt og saasnart USA maatte vælge at lægge kursen om. Dette øjeblik indtraf den 12. november 1940 ved mødet i Washington D.C. under indtryk af de tyske aktioner i Østgrøn-

land, jfr. s. 317. Fra denne dag deltog jeg derfor uden betænkning i de amerikanske forberedelser til en okkupation og afventede – iøvrigt med en vis utaalmodighed – initiativet, der kunne indlede tilvejebringelsen af et formelt grundlag.

Naar jeg desuagtet maatte knytte en form for protest til min tiltrædelse af traktaten af 9. april 1941 (og protesten var tydelig, selvom jeg slettede selve ordet), skyldtes det nedennævnte egenskaber og omstændigheder ved traktaten og dens tilblivelse, af hvilke de vigtigste og afgørende klart vil fremgaa af mit telegram til Kauffmann af 5. april 1941, jfr. s. 366. Disse karakteristika var følgende:

At landsfogdernes tilslutning – trods stedfundet velvilligt samarbejde – skulle trumfes igennem med faa timers varsel under anvendelse af en slags ultimatum, som var ganske unødvendigt, og hvis sande kilde jeg havde en anelse om, men som alligevel maatte tages fuldt alvorligt;

at traktatens indhold (uanset den reservede suverænitet) var af en ganske unødvendig grundlovsstridig rækkevidde, der gik langt ud over, hvad formaålet krævede, idet indrømmelserne ganske forandrede de i Grønland bestaaende statsretlige forhold; samt endelig

at denne traktat var indgaaet hen over hovedet paa Grønlands ansvarlige myndigheder, uden deltagelse af nogen person, som i kraft af lokalkendskab kunne have faaet indført *konkrete* kauteler for den danske administration og den grønlandske befolknings erhverv og livsbetingelser.

Det stod mig klart, at Kauffmann – trods en enestaaende personlig good-will – befandt sig i den daarligst tænkelige forhandlingsposition overfor USA, hvis regering han var totalt afhængig af. Det var vel derfor, traktaten blev, som den blev. Men naturligvis kan det spørgsmaal stilles, om landsfogderne ville have været i en bedre forhandlingsposition? Her er vi ude i det hypotetiske, men efter min opfattelse og erfaring maa spørgsmaalet besvares bekræftende. Landsfogderne stod paa dette tidspunkt paa et bedre *objektivt* fundament, vi havde vor legale fuldmagt, som Department of State hidtil havde respekteret, og samme havde indtil da altid beredvilligt imødekommet vore ønsker. Uanset hvem der skulle have underskrevet en overenskomst (om leje af baser m.v.), ville vi muligvis have været i stand til at opnaa en formulering, der laa mere paa det praktiske plan end paa det statsretlige, og som ikke fuldstændigt gav USA hals- og haandsret over Grønland.

Som forholdene nu laa, maatte alle de praktiske spørgsmaal tages op med amerikanerne *efter* den 9. april 1941; men det maa her bemærkes, at den »blanco-check«, som traktaten i realiteten udgjorde, aldrig blev fuldt udnyttet af rettighedshaveren. Tværtimod: Traktaten er altid blevet forvaltet af USA paa den mest hensynsfulde og tilbageholdende maade, og allerede i 1951 lykkedes det som bekendt Danmark – i forbindelse med NATO-arrangementet – at faa den afløst af en langt mindre

vidtgaaende overenskomst, der gengav den danske regering sin naturlige kompetence i Grønland.

Som objektive momenter, der viser, at jeg i vinteren 1940-41 havde akcepteret en amerikansk besættelse af Grønland, kan henvises til følgende:

1. Allerede i sommeren 1940 meddelte jeg captain Lacey, at jeg i tilfælde af en amerikansk besættelse ikke ville protestere, jfr. s. 304. Forf. anerkender dette referat, da det er gengivet i min Grønlandsberetning af 1945.

2. Ordlyden i mit telegram af 6. april 1941 til Kauffmann, jfr. L. s. 577, viser formentlig klart, at min protest gaar paa overenskomstens rækkevidde og forudsætninger, jfr. de indledende ord om fuld forstaaelse for US »vital defence interests«. »Violation of Denmark's rights« gaar paa en allieret okkupation med amerikansk velsignelse, medens »agreement giving away rights« er det alternativ, som naturligvis maatte vælges, men som jeg af følgende to grunde kun nødigt gik med til, nemlig: 1) Fordi udformningen (materialisationen) var alt for vidtgaaende, jfr. ordene »Danish constitution neither entitle«, og 2) fordi alternativet gennemførtes under »extreme force of circumstances«, nemlig tvingende tidsnød og trussel om indtræden af første alternativ (allieret okkupation).

Ved læsningen af dette telegram bør erindres, at det er rettet til Kauffmann, og at jeg ikke kunne have sikker viden om, hvorvidt det var ham eller den amerikanske regering, der var ansvarlig for, at vi stod over for et veritabelt ultimatum.

3. Den 14. april 1941 sendte jeg følgende telegram til statsministeren:

I Forbindelse med mit Telegram af 12 April til Hans Majestæt Kongen beder jeg Regeringen forstaa at ganske uanset Spørgsmaalet om Overenskomstens endelige Gyldighed maa de danske Myndigheder i Grønland positivt og beredvilligt tilpasse Landets Forhold efter den ved Overenskomsten etablerede modus vivendi som den eneste forhaandenværende Mulighed for Bevarelse af Danmarks Suverænitet og Fortsættelse af den danske Administration Punktum Under den nævnte Forudsætning har jeg al Grund til at antage at det danske forvaltningsmæssige og kulturelle Arbejde efter de i 220 Aar fulgte Linier ikke vil blive afbrudt men vil blive fuldtud respekteret og understøttet fra amerikansk Side saaledes som det ogsaa har været Tilfældet i det senest forløbne Aar Punktum Vi arbejder her haardt med det ene Maal for Øje at Grønland kan vende tilbage til Danmark intakt og ubeskadiget.

Ordlyden i dette telegram viser formentlig det samme, som nævnt under 2. Jeg henviser her til referencen til mit telegram til kongen af 12. s.m. og til den følgende vending: »ganske uanset spørgsmaalet om overenskomstens endelige gyldighed«. Her konfronteres altsaa tydeligt den konkrete traktats udformning med de faktiske forhold, som det var

formaalet at opnaa gennem denne eller en anden overenskomst (hvilket sidste jeg havde foretrukket). Mit telegram til kongen er refereret s. 373.

4. Forf. indrømmer selv s. 373 øverst, at jeg i al fald ville »handle, hvis tvangssituationen var tydeligt markeret gennem en aabenlys trussel mod Grønland«. Men dette var tilfældet den 5. april 1941, og villighed til at »handle« maatte da rent logisk udelukke en *materiel* protest fra min side (derimod ikke en protest imod den konkret valgte udformning eller imod omstændighederne).

5. Forf.s misforstaaelse af min stilling til problemet: amerikansk okkupation bygger vist især paa Penfields telegram af 12. april 1941 (L. s. 372-73). Men naar Penfield udtrykker sig, som han gør, angaaende min stilling, skyldes det ikke en tilsvarende misforstaaelse. Han var udfra talrige samtaler fuldt klar over, at jeg var rede til et militærarrangement iland i stor stil, saasnart USA maatte beslutte sig hertil. Han havde allerede i februar meddelt mig (jfr. L. s. 332), at USA ville beskytte Grønland imod at blive draget inden for krigsmæssige operationers rækkevidde, og heraf samt af USA's hidtidige tøvende holdning sluttede baade Penfield og jeg, at Washington først ville intervenere, naar krigsoperationer udefra for alvor truede Grønland. Det var altsaa den amerikanske regering – og ikke min ringhed – der var saa ivrig for at afvente dette tidspunkt, og det er af samme grund let forklarligt, at Penfield udtrykker sig, som han gør i telegrammet. De to afventede tidspunkter faldt jo sammen.

Iøvrigt afklarer netop dette telegram – saafremt det læses i sin helhed – enhver resterende tvivl om mit standpunkt. I depechens afsnit 3 indleder Penfield nemlig sin omtale af landsfogdernes holdning til traktaten med følgende ord: »Neither Governor appears to find serious fault with the substance of the agreement«. Jeg maa paatale, at forf. udelader denne afgørende indledning i sin iøvrigt udførlige citering af telegrammets nævnte afsnit (L. s. 372-373 og 579).

Ogsaa telegrammets afsnit 2 er af betydelig interesse for forstaaelsen af min protest. Dette afsnit, som forf. ejheller citerer, lyder:

Both Governors were understandably greatly disturbed and resentful over the ultimatum-like manner in which the agreement was presented to them. Svane's resentment seems to be directed entirely against the Danish Minister whose statement that immediate agreement was the only alternative to British occupation he suspects is an exaggeration. Brun at Ivigtut without the background I have been able to give Svane seems to consider the Department as inexcusably lacking in regard for the Governors.²

Den »baggrund«, som Penfield her diskret antyder at have givet mig, viser formentlig klart, at jeg havde god grund til at antage, at det var

² Foreign Relations of the U.S., Diplomatic Papers, 1941, Vol. II, s. 46.

Kauffmann, der var ansvarlig for den ultimatum-lignende fremgangsmaade, som var anvendt. Telegramteksten viser vist ogsaa, at jeg havde sikret mig, at Department of State ikke kunne være eller forblive i tvivl om, hvilken adresse min protest havde.

Nogen sikker formodning om forhistorien iøvrigt opnaaede jeg naturligvis ikke, og Penfield besad maaske heller ikke selv en saadan, men hans orientering lod mig ane, at det var Kauffmanns ansvar, at landsfogderne ikke havde faaet lejlighed til at ytre sig paa saa tidligt et tidspunkt, at deres bemærkninger havde haft mulighed for at faa nogen reel betydning. Jeg forudsætter endda herved, at det, som nedenfor omtalt, virkelig var præsident Roosevelt, der havde ønsket traktat-signeringen foretaget den 9. april. Hensynet til hemmeligholdelse kan her ikke disculpere; adskillige lige saa klassificerede sager (f. eks. Ivigtuts forsvar) var tidligere blevet drøftet i kodetelegrammer – de mest hemmelige i Statedepartments egen kode via konsulatet. Imellem gesandten og landsfogderne samt mellem disse indbyrdes anvendtes en af Statedepartments ældre koder.

6. Hele vinteren 1940–41 ventede vi paa amerikanerne, som jo paa mødet i Washington D.C. den 12. november 1940 havde bebudet deres ankomst. Den 31. januar 1941 gav Penfield mig besked om, at USA ville sende en gruppe officerer til Grønland for at undersøge mulighederne for landingsbaner m.v. for fly (L. s. 325). I følgende kodetelegram, gengivet en clair, underrettede jeg s. d. Brun i Ivigtut saaledes:

State Department informs that Canada intends early spring establish airbase Julianehaab stop purpose support trespassing bombers to England stop United States suggest prevent these plans at our request to State Department to send an American expert group surveying the possibilities of development of civil aviation radio and meteorological facilities in South Greenland stop I should prefer if we could instead declare not having any objection to the sending of such group but no doubt in case of emergency we must meet State Department's request stop please answer immediately regarding both possibilities.

Brun svarede, at han ikke havde noget imod at bede State Department sende den omspurgte ekspertgruppe, og resultatet blev følgende brev, som jeg sendte Penfield den 1. februar 1941:

My dear Consul Penfield,

With reference to the information given me by you yesterday concerning the intention of the Canadian Government to send an air force expedition to the Julianehaab area I have the pleasure of informing you that, should the Government of the United States of America be interested in surveying the possibilities of the development by the Greenland authorities of civil aviation, radio and meteorological facilities in South Greenland, the Greenland authorities will be pleased to receive a group of American experts to investigate such possibilities.

Sincerely yours,

Fra denne dag vidste vi, at besættelsen var nær. Trods al tale om »civil aviation« var det jo indlysende, at briterne og canadierne nu ville have deres grønlandske »stepping stone« i Atlanten af hensyn til overførselen af bomberfly, og at USA kun kunne holde dem tilbage fra en invasion ved selv at etablere de fornødne baser. I de følgende maaneder diskuterede Penfield og jeg derfor denne sag ganske aabent, og han lagde paa ingen maade skjul paa, hvad der forestod. Ogsaa Brun og jeg diskuterede telegrafisk, hvad vi vidste om sagen – og især basernes beliggenhed. Som eksempel paa et saadant telegram skal jeg citere følgende, sendt (i kode) den 3. april (altsaa kort før overenskomsten) vedrørende 15 militære meteorologer, som skulle rejse til Grønland i maj:

Brun Ivigtut

Ja the fifteen kun en beskeden begyndelse og meteorologi kun nebengeschäft stop understand intention investigate airbase southern stream fiord and a reserve airfield probably Angmassivik Sletten two hundred miles farther south stop expect great effort later in the summer including fifteen miles road construction from the mid fiord.

Svane

Det er da heller ikke mærkeligt, at Brun i et telegram til mig den 5. april kalder denne dags begivenheder for »gennemjagning af en forlængst forberedt sag«.

De foran citerede telegrammer viser vist ganske klart, at for landsfogderne tegnede besættelsen – eller rettere baseordningen – sig i tiden op til den 5. april 1941 kun som et tidsspørgsmaal, og havde jeg under Penfields og mine mange diskussioner om planerne ytret betænkelighed eller modvilje, ville han naturligvis straks have rapporteret dette til Department of State. Dette ses ikke at være sket, men hvorfor skulle jeg da den 5. april pludselig modsætte mig de længe diskuterede planers gennemførelse ved en protest.

Choket den 5. april var ikke budskabet om besættelsen af de fremtidige baser, men den fuldt færdige og næsten ubegrænsede traktat, »afstaaelsen af Grønland«, som præsenteredes os. Og vel var det alvor nu med canadiernes pres, men hastværket var dog ikke større, end at man først begyndte at bygge baserne og sende militær til Grønland engang i juni. Dette at traktaten skulle underskrives den 9. april føltes af danske i Grønland mere som en ydmygende taktløshed end som en opmuntrende modstandshandling.

Set paa baggrund af foranstaaende vil det sikkert forstaas, at forf.s vurdering af begivenhederne i Godthaab den 5. april 1941 og denne dags atmosfære har overrasket mig. Jeg husker denne afgørende dag, som var det igaar. Penfield ville sikkert være den første til at fralægge sig, at han »med fast haand« skulle have ledet mine skridt. Han var paa denne dag tydeligt baade flov og ulykkelig over, at landsfogderne

paa saa usømmelig vis skulle tvinges til at godkende de base-planer, som vi i maanedsviis havde været med til at forberede. Hans rapport er, naar den studeres isoleret og nøjagtigt, en ganske korrekt men maaske lidt mindre klart formuleret beretning. Læses den derimod i sammenhæng med forf.s efterfølgende kommentar, opnaar man et helt fortegnet billede af dagens tildragelser, fordi forf. synes at gaa ud fra, at det var selve besættelsen, jeg ville modsætte mig. Diskussionen mellem Penfield og mig drejede sig næsten udelukkende om traktatens tilblivelse og »format«, og – som det fremgaar af hans rapport – bad han mig bekræfte, at det var *omstændighederne*, jeg protesterede imod. Dette kunne jeg bekræfte, sagde jeg, hvis vi til »circumstances« ogsaa henregnede overenskomstens form og rækkevidde. (Jeg kendte endda ikke endnu dens *fulde* rækkevidde – kun et »skaansomt« referat deraf). Jeg tilføjede, at jeg fandt, at Kauffmann her var gaaet langt udover sit negotiorum gestio synspunkt, og at han havde handlet som selvbestaltet eksilregering.

Penfield henstillede imidlertid, at jeg udelod ordene »under protest«, idet han havde forstaaet, at hastværket skyldtes præsident Roosevelts ønske om, at traktaten blev underskrevet paa aarsdagen for Danmarks besættelse. Dette bøjede jeg mig for og skrev istedet »under extreme force of circumstances«.

Baade den ene og den anden af mine formuleringer indeholdt en protest, og jeg tror ikke, forf. har ret i sin hypotetiske vurdering af konsekvenserne af mit første ordvalg. Jeg fik snart efter et tydeligt indtryk af, at baade Kauffmann og Department of State var stærkt lettet over, at begge landsfogder i det hele taget tiltraadte.

Angaaende omtalen af Grønlands forhold til USA har jeg endnu et par kommentarer:

Paa side 316 tillægger forf. mig den tanke, at Grønland – hvis USA indtraadte i krigen – skulle kunne forblive liggende som et »ikke-krigsførende, amerikanskvenligt« omraade. En saadan naivitet hører ikke hjemme i virkelighedens verden, og alt, hvad forf. har at bygge på, er, at jeg til Penfield havde udtalt, at Grønland i den nævnte situation ville »stille sig loyalt« og »samarbejde paa enhver mulig maade«. Men dette var vel ogsaa alt, hvad vi kunne gøre qua krigsdeltager; Grønland havde jo ingen krigsmagt. Og forf. citerer iøvrigt selv samme sted min udtalelse til Penfield om, at Grønland »maatte følge USA i dets internationale forhold«. Dette betyder dog klart, at vi, hvis USA kom i krig, maatte følge det ind i krigen.

Jeg er flere gange blevet spurgt, hvorledes jeg i de første maaneder af 1941 – da landsfogderne afventede de endelige skridt til en amerikansk besættelse af Grønland – forestillede mig, at denne rent formelt ville blive lagt til rette. Hertil er først at sige, at man i hovedsagen var henvist til at lade USA afgøre dette spørgsmål, men at alt tydede paa, at det

var landsfogderne, der blev regnet med som partnere i et saadant arrangement. Det synes indlysende, at ingen i saa fald ville tænke sig at foreslaa en egentlig traktat. – Jeg drøftede adskillige gange dette problem med Penfield, og ud fra den iver og interesse, hvormed han gik op i diskussionen, kunne jeg slutte, at han ikke vidste mere end jeg selv. Min forventning gik ud paa, at man *enten* ville udbede sig en direkte indbydelse eller opfordring fra landsfogderne til at gaa i land og anlægge baser, *eller* at sagen skulle ordnes gennem en lejeoverenskomst med landsfogderne – saadanne lejemaal indgik USA mange af i disse aar med hensyn til baseomraader i den vestlige hemisphære. Jeg husker, at jeg forventede og fandt det rimeligt, at ogsaa Kauffmann blev medkontrahent i et saadant arrangement – eller eventuelt underskrev det paa landsfogdernes vegne, men nødvendigt var det ikke. Kun een ting laa tilsyneladende fast: USA var i vinteren 1940–41 under saa stærkt pres fra britisk-canadisk side, og dets præsident syntes saa stærkt personligt engageret i de Allieredes sag, at baserne nu ville komme. De ville blive anlagt med eller uden Kauffmanns og landsfogdernes medvirken – men vi var alle villige.

TIL de gode minder, som Grønlands-delegationen hjembragte fra de vanskelige og urolige aar i New York, hører samarbejdet med Østasiatisk Kompagni eller rettere East Asiatic Company, Inc., New York. – Efter i et helt aar at have stridt os igennem med de smaa New Yorker firmaer, som Kauffmann og Grønlands-kommissionens formand, vekselierer og bankier H. C. Sonne, egenmægtigt havde allieret os med, fik vi i sommeren 1941 pludselig hjælp fra vort velkendte og velorganiserede danske handelsselskab. Og selv om ØK ikke tidligere havde beskæftiget sig med grønlandske forretninger, var dets personel dog saa trænet med hensyn til særprægede og fremmede forhold, at vore problemer meget hurtigt blev forstaaet og efterhaanden lod sig løse gennem et frugtbart og nært dagligt samarbejde.

Det har iøvrigt ofte undret mig, at den danske offentlighed og presse aldeles synes at savne kendskab til den store nationale indsats, som kompagniet – uden nogen fortjeneste – udøvede under krigen ved at trække hovedlæsset af den grønlandske forsyningstjeneste, saaledes at denne senere kunne siges at have fungeret til befolkningens tilfredshed. Dette kan siges uden i mindste maade at forklejne vort eget handelspersonales trofaste slid aar ud og aar ind, baade i Grønland og i New York. Hvad der ikke mindst gjorde os trygge, var dette, at vi følte, at vi her havde at gøre med gode danske mænd, for hvem der ingensomhelst personlige ambitioner var involveret i arbejdet. I ØK var man fra samarbejdets begyndelse til dets afslutning kun indstillet paa at

hjelpe Grønland, og jeg har fra min tid kun de allerbedste erindringer om dette samarbejde.

Jeg kunne derfor næppe tro mine egne øjne, da jeg efter mere end 27 års forløb i Løkkegaards afhandling s. 470 fik at læse – som en fastslaaet kendsgerning – at samarbejdet mellem ØK og Grønlands-delegationen i september-oktober 1941 ikke forløb tilfredsstillende, og paa s. 471, at mit forhold til kompagniet var blevet saa spændt, at en aaben strid inden længe var sandsynlig. Noget saadant havde jeg aldrig hørt selv det mindste rygte om forhen.

Det var et medlem af ØK-kredsen, en veltjent »kompagnimand« Rasmus Hansen (i det følgende forkortet til R.H.), der oplyses at have bragt nyheden om de nævnte uoverensstemmelser til legationen. Om R.H. oplyser Gustav Wedell, der allerede i 1941 var leder af East Asiatic Co., Inc., N. Y., i et brev til mig af 16. januar 1969:

Mr. Hansen at the time did not hold any official position with EAC, Inc., New York, but was delegated to handle the Company's shipping interests, and in this capacity had frequent contacts with Washington.

Jeg erindrer, at det især var Gdynia-Amerika linien, han beskæftigede sig med. Forf. kalder ham i sit personregister »direktør i Det Østasiatiske Kompagnis New York afdeling«, hvilket altsaa er urigtigt og vildledende. Han havde normalt intet med de grønlandske sager at gøre, og delegationen havde derfor ikke kontakt med ham. Han havde, saavidt jeg ved, et kontor i New York, hvor jeg dog aldrig har været, ligesom han aldrig havde betraadt vore kontorer. Jeg havde en enkelt gang truffet ham selskabeligt hos ØK's adm. direktør Hakon Christiansen, og i ØK-kredsen blev han agtet som en hædersmand.

I august 1941 fik han – qua kompagniets »kontaktmand« i Washington D.C. – en opgave, der berørte Grønland, nemlig den at spørge til ØK's nye licenser vedrørende Grønlands-handelen: Omkring 1. august 1941 havde ØK's amerikanske hovedkontor i San Francisco indgivet andragende herom direkte til Treasury Department, og lidt senere bad Hakon Christiansen mig om i et brev til Kauffmann at anbefale, at licensen fik den form, som ØK havde foreslaaet. Det gjorde jeg i mit brev af 15. august (L. s. 457). Yderligere havde jeg efter aftale med direktør Christiansen den 18. august en telefonsamtale med hr. Cumming i Department of State om licensansøgningen, der altsaa af East Asiatic selv, og ikke af mig, var sendt uden om legationen – noget jeg ikke desto mindre maatte høre for (se f. eks. L. s. 456). Cumming ville gøre, hvad han kunne, men bad mig sende ham en oversættelse af mit brev af 15. august til Kauffmann. Dette gjorde jeg samme dag. Følgebrevet til hr. Cumming var saalydende:

With reference to our conversation over the telephone, today, I beg to forward to you a translation in English of my letter of August 15th to Minister Kauffmann with regard to the license-application from the East Asiatic Co. Inc.

As you told me that this application had not passed the Federal Reserve Bank, I made an inquiry to the East Asiatic Company which claims that the application in question positively had been submitted through the Federal Reserve Bank to the Treasury Department. As you know, I have no objection at all that the payments to East Asiatic Co. are passing an account of the Danish Legation. I only want to get the Amsinck Sonne Corp. out of the picture for reasons that I have told you during previous conversations. Apart from this, I do not see any reason at all for maintaining this superfluous link in the chain. As mentioned on page 6 of the enclosed translation, I had no intention of having East Asiatic Co. take over the business on a permanent base until the Department of State and the Legation had been made acquainted with the facts, and license and other difficulties (political status etc.) had been overcome.

Hoping that a practical license system can be worked out in such a way that it will be in appropriate accord with the sole responsibility of the Greenland authorities for the revenues and the provision service of Greenland, I remain etc.

Den del af brevet til Kauffmann, der vedrørte ØK's licenser, var saalydende (gengives i oversættelsen til engelsk, som det blev læst i Department of State):

The application for licenses has already been submitted by the company to the Treasury Department, and the application will outline the arrangement which the East Asiatic Co. and the Delegation have agreed upon to be the most practical.

The four additional licenses applied for by the company render the possibility for the following transactions:

- 1) To sell products in USA on our behalf.
- 2) To purchase goods in USA on our behalf for export to Greenland and defray the necessary shipping expenses.
- 3) To receive payments on our behalf from the buyers of our products to pay for purchases etc.
- 4) To transfer to our accounts with the Bank of New York such surplus derived from these amounts which is not used for purchases of goods.

Considering the absolutely vital importance of this matter for the population of Greenland and its future solidarity with Denmark, I most urgently request that you, Your Excellency, to the utmost of your ability support East Asiatic Co. in obtaining the desired licenses in the form in which they have been applied for so that Greenland's provision service now, after that more than a year has passed since we commenced the work, finally may be brought into such a shape that it may stand the searchlight by the thorough investigation which I expect, when time comes, will be undertaken by the government; furthermore, that you, in case this result cannot be attained, will assist me in bringing into my hand such documentation whereby the Greenland Administration obtains certain and accurate knowledge of wherein those difficulties

consist which, according to Mr. Bang-Jensen's allegations, originate from the Treasury Department, but which – if not overcome – eventually will block all work executed by Danish officials from Greenland with the sole purpose in view to organize a responsible rational and effective provision service for our Danish colony, which provision service is necessary if it is to be avoided that some day chaos will occur in the Greenland Administration, or the still worse result, that the Greenland population, or part of it, after more than 200 years of care should be exposed to starvation and distress.

It is no exaggeration that a refusal of the licenses applied for might have such consequences, and what again would be the consequences of a failing confidence of the Greenlanders towards the Danish government it is hardly necessary for me to point out. It seems incomprehensible that Greenland's trade constantly should encounter more difficulties in this country than for instance the trade with Iceland. As before mentioned, it is very important to me that I can prove to the Investigation Committee, expected after the war, that every attempt of a rational arrangement has been made on the part of the Danes, and, therefore, I should be grateful to receive a copy of the note or the letter from you, Your Excellency, to the American authorities in which you give the license-application from East Asiatic Co. your best and most unreserved recommendation. I take it for granted that in a matter so important for Danish interests such recommendation ought to exist in writing.

I know that you will read the above in the spirit in which it is written, and in which alone it is our duty to act, . . .

Kort efter – den 27. august – modtog ØK sin licens, men den var ikke som foreslaaet af kompagniet. Hakon Christiansen var *ikke* tilfreds med den og gav Rasmus Hansen ordre til at undersøge, hvorfor en licens som den foreslaaede ikke kunne opnaas. Rasmus Hansen ringede til mig og bad om en afskrift af mit anbefalingsbrev til Kauffmann. Dette sendte jeg med en følgeskrivelse den 17. september saalydende:

I Overensstemmelse med vor Aftale sender jeg hoslagt i Afskrift den mellem Gesandtskabet i Washington og Delegationen udvekslede Korrespondance vedrørende Spørgsmaalet om Opnaaelse af Generallicenser.

Det skulde glæde mig, hvis De vilde undersøge de *virkelige* Muligheder for Opnaaelse af en Blanketlicens eller subsidiært af en anden Form for Generallicens. Jeg mener, det er et vigtigt Argument for Opnaaelse af en saadan Fordel, at Grønland i længere Tid har gjort sit yderste for at forsyne U.S.A. med det mest mulige af et yderst vigtigt Krigsmateriel som Kryolith. Dette har man til Dato altid glemt i Washington, naar det drejede sig om at opnaa Fordele for Grønland, og jeg tror iøvrigt heller ikke, at Synspunktet er blevet fremført særlig vægtigt fra Legationens Side.

Lignende Betragtninger gør sig gældende med Hensyn til Opnaaelse af Priority, og ogsaa paa dette Omraade vil jeg være taknemmelig, hvis De vilde undersøge Mulighederne for en Undtagelsesstilling for Grønlands Vedkommende. De fleste af de Ting, som kræver Priority, gaar til Ivigtut og er saaledes direkte nødvendige for Brydningen af Kryolith. Etc.

Det er svært at se, hvad disse breve kan have spoleret ved sagen.

Resultatet af Rasmus Hansens undersøgelse erfarede jeg aldrig. Hvad der i denne forbindelse snarere interesserer, er derimod de uoverensstemmelser, som R.H. skulle have informeret gesandtskabet om.

Før gesandten den 1. oktober gik til Statedepartment med disse oplysninger, havde det jo været hans naturlige pligt at spørge parterne om sammenhængen, som herved særdeles let kunne være afdækket og informationernes holdbarhed samtidig afprøvet. Herudover fordrejes billedet gennem samtalereferatets tekst, saaledes at enhver ukyndig læser faar det indtryk, at R.H. er den ene af parterne, og anderledes kan sagen heller ikke have været fremstillet overfor hr. Berle. De virkelige parter blev derimod aldrig adspurgt – hverken Gustav Wedell eller undertegnede – og vi kom derfor til at svæve i komplet uvidenhed, hvad der aabenbart har været tilsigtet. Chefdirektøren i ØK, afdøde Hakon Christiansen, som jeg stod paa en ret fortrolig fod med og senere gæstede i England i længere tid, ville ganske givet straks have fortalt baade Wedell og mig om sagen, hvis han havde anet noget. Samarbejdet var jo oprindelig hans og mit ansvar, og det var kun lige akkurat begyndt. Men Kauffmann synes aldrig at have nævnt denne sag uden for sin snævraste cirkel samt Department of State, og han har, saavidt jeg har kunnet konstatere, aldrig indberettet et ord derom til Udenrigsministeriet, skønt historien – dens sandhed forudsat – ville have udgjort et ganske behageligt alibi for gesandten. Ganske vist viser det sig, at Kauffmann i sin Grønlands-beretning af 1944 (L. s. 505) nævner, at ØK skulle være utilfreds med Grønlands-delegationen og derfor i september 1941 overvejede at trække sig tilbage. Men saavidt vides har Kauffmann aldrig gjort Udenrigsministeriet bekendt med sin nævnte beretning. Som bekendt kom der heller aldrig nogen undersøgelseskommision. – Ej heller hr. Berle antydede under min samtale med ham den 23. oktober det mindste om uoverensstemmelserne. Det havde maaske kunnet paavirke sagens gang.

Der er visse interessante omstændigheder ved referatet af samtalen med R.H. Det er usigneret, men Bang Jensens polemiske stil er umiskendelig for mig. Det er dernæst affattet paa engelsk, skønt man normalt internt i legationen skrev paa dansk. Det maa – ligesom Bang Jensens 68 anklagepunkter (se nedenfor) – fra starten have været beregnet for amerikanske ører.

R.H. tillægges i referatet skarp kritik af en tjenesterejse til Canada, som ingeniør Fischer og jeg havde tiltraadt nogle dage forinden, og fra hvilken vi endnu ikke var vendt tilbage. Da ingen af os stod i kontakt med R.H., er det usandsynligt, at vi skulle have givet ham besked om denne rejse, hvis anledning var Grønlands indkøb gennem Aluminum Company of Canada. Derimod havde vi underrettet Bang Jensen, som

skulle ordne vore visa. Jeg tvivler stærkt paa, at det er R.H., der – som refereret – har kaldt rejsen »a picnic« og »a pleasure trip«. Ingen af de to herrer kunne imidlertid vide noget om, hvad vi foretog os, eller hvor vi befandt os.

Det er dernæst en mærkelig skæbnens ironi, at denne samtale fandt sted netop dagen før Grønlands-delegationen og East Asiatic »flyttede sammen«, idet vore kontorer den 30. september flyttede fra Amsinck-Sonne Corp.'s bygning, 96 Wall Street til 17 Battery Place, hvor East Asiatic og vi nu boede paa hver sin side af en gang paa 24. etage. Vi havde herefter mulighed for at etablere et intimt dagligt samarbejde – og det blev gjort.

Ifølge hr. Berles dagbog var Kauffmann den 8. oktober atter i Department of State og meddelte – uvist paa hvilket grundlag – at »the breach between Svane and his new purchasing agent, the Danish East Asiatic Corporation was growing and had reached a point at which an open quarrel was likely quite soon«. Men ogsaa denne oplysning er afgivet paa et uheldigt tidspunkt; for paa trediedagen derefter, nemlig lørdag den 11. oktober flyttede jeg med min familie fra hr. Sonnes lille hotel-garni i New York City, hvor hele delegationen oprindeligt havde været installeret, ud til Bronxville, hvor Gustav Wedell skaffede os en lejlighed i det apartment-hus, hvor han selv boede, saaledes at vi let kunne ses ogsaa uden for kontortiden og drøfte dagen og vejen. Om den strid, som ifølge Washington truede vort samarbejde, hørte vi begge først 27 aar senere.

Hvis R.H. har sagt, hvad der tillægges ham, er det ubegribeligt, at han ikke skulle have betroet sine bekymringer til en eneste af sine kolleger i ØK, men ingen nulevende kompagnimand synes at have hørt om sagen, som dog maatte forekomme ret opsigtsvækkende.

Jeg maa dernæst nævne endnu et, for Kauffmann uheldigt, sammen-træf af tidspunkter:

Søndag den 16. november 1941 aflagde direktør Hakon Christiansen mig et besøg i mit hjem i Bronxville, før han den 21. s.m. skulle afrejse til det fjerne Østen via Sydamerika og Afrika. Vi drøftede ved denne lejlighed Kauffmanns metoder, og Christiansen fortalte mig, at Kauffmann i september havde forsøgt at »true« ham, fordi kompagniet havde paataget sig at samarbejde med Grønlands-delegationen. Christiansen sigtede hermed sikkert til et fortroligt brev af 19. september (genpart i gesandtskabsarkivet 8.U.23/14), hvori Kauffmann skriver . . .

. . . at man ikke helt kan udelukke den Mulighed, at Kompagniets Befatning med grønlandske Spørgsmaal let vil involvere et noget videregaaende moralsk og politisk Ansvar, . . . derfor ligger det mig meget paa Sinde, at der aldrig opstaar nogen Kritik af Kompagniet i Forbindelse med de forskellige Grønlands-problemer, ligesom jeg mener, at alt bør gøres, for at ikke den Kritik, som

eventuelt vil blive rejst mod os Embedsmænd for Behandlingen af grønlandske Spørgsmaal, ufortjent kaster sin Skygge over Kompagniets Medvirken.

Med andre ord: Omtrent paa en og samme tid skulle Kauffmann have foretaget sig to helt uforenelige ting, nemlig *dels* bedt Østasiatisk Kompagni om at vise taalmodighed (L. s. 471), *dels* prøvet at skræmme kompagniet fra at fortsætte samarbejdet (se ovenfor). Begge dele kan ikke være rigtigt. Men der kan ikke rokkes ved brevkopien af 19. september, hvoraf følger, at vi ikke kan fæste lid til Kauffmanns egen beretning paa dette punkt. Da man i legationen 10 dage efter brevets afsendelse faar den gode idé at udnytte samtalen med R.H. til et egentligt »kup«, har man aabenbart haft det uheld at glemme brevet og dets indhold. Ogsaa forf. synes at have overset brevet af 19. september.

Østasiatisk Kompagni har – ligesom jeg – først nu haft anledning til at foretage en undersøgelse – forøvrigt efter min anmodning. Om resultatet har kompagniets adm. direktør Mogens Pagh den 17. marts 1969 meddelt mig følgende, som han har tilladt mig at offentliggøre:

Under henvisning til personlig samtale i fredags har vi i mellemtiden været i telefonisk forbindelse med hr. Gustav Wedell, der bekræfter, at samarbejdsforholdet mellem Grønlandsdelegationen og E.A.C., Inc. altid har været udmærket, og at der ikke erindres noget om eventuel uoverensstemmelse ved samarbejdets indledning i 1941. Dette er også blevet bekræftet af d'herrer Robert Jørgensen og John P. Hanley, som var tilknyttet E.A.C., Inc.'s grønlandsafdeling i 1941.

Jeg håber, at dette er fyldestgørende for Dem.

Gustav Wedell skriver i sit fornævnte brev fra New York af 16. januar 1969 – efter at have kaldt hele affæren for »strange reading«:

While I cannot speak on behalf of the late Mr. Rasmus Hansen, doubt he would involve himself in politics just as little as any other person serving The East Asiatic Company overseas would do.

Han betragter altsaa hele affæren som et rent »politisk« spil.

Af Grønlands-delegationens medlemmer fra 1941 er, foruden undertegnede, kun fh. kolonibestyrer V. B. K. Nicolaisen tilbage. Han, der iøvrigt var det medlem, som havde den nærmeste daglige kontakt med East Asiatic og kendte hele staben »paa den anden side af gangen«, har om sagen i april 1969 nedskrevet følgende erklæring:

Da jeg var med fra den første begyndelse af samarbejdet med ØK, og fortsat deltog i dette helt op til primo juli 1949, føler jeg anledning til at bekræfte, hvad jeg allerede mundtligt har udtalt over for Dem, at der ikke paa noget tidspunkt i samarbejdsperioden har været uoverensstemmelser af nogen art mellem ØK og Grønlandskontoret. Samarbejdet forløb paa den bedst tænkelige maade.

Med hr. Rasmus Hansen har jeg aldrig haft nogen forbindelse.

Hvem der bærer hovedansvaret for det foreliggende »lettre de cachet« og dets indhold, vil vi aldrig faa at vide nu, da baade Kauffmann, Bang Jensen og Rasmus Hansen er borte. Men det er evident, at de oplysninger, Kauffmann bragte til Berle, var et falsi-loquium, med hensyn til hvilket han *ikke* var i god tro. Det havde været den letteste sag af verden ved et par telefonsamtaler at faa rede paa sammenhængen. Dette ville enhver samvittighedsfuld embedsmand have gjort, og hans undladelse deraf maa kaldes en grov pligtforsømmelse. Teoretisk set *kan* han have svævet i den vildfarelse, at historien var sand, men hans ukendskab til sagens virkelige sammenhæng skyldes i saa fald en saa grov uagtsomhed, at man efter almindelige retsgrundsætninger maa kalde forholdet for oplagt ond tro.

Herudover ved Kauffmann udmærket, at Rasmus Hansen ikke kan tale om Grønland paa ØK's vegne, idet det slet ikke er hans gebet. Heller ikke paa dette punkt er Kauffmann derfor i god tro. Han lader, som om han selv anser R.H. for ØK's talsmand; og han faar Berle og læserne af sin beretning (deriblandt forf.) til at tro, at det er ØK's ord, han refererer. Men naar Kauffmann selv ønsker at blive hørt af ØK, saa ved han udmærket besked, og da er det Hakon Christiansen, han skriver til – ikke R.H., hvis særlige opgaver han i realiteten nøje kender fra forhandlingerne om de danske skibe.

Vi maa altsaa konstatere, at den danske gesandt ved denne lejlighed førte Department of State bag lyset for at sætte sine landsmænd i Grønlands-delegationen ud af spillet og skaffe sig fuld kontrol med Grønlands økonomi. Der synes at være noget desperat over denne handling fra Kauffmanns side. Han havde ogsaa tidligere spillet højt spil. Men det var gaaet godt, og situationen opfordrede maaske dertil igen: Alt det, som havde været saa smukt arrangeret i 1940, var nemlig nu aaret efter ved at skride sammen. Grønlands-kommissionen var forlist. Sonne var gaaet af som raadgiver for landsfogderne, og hans firmaer var gledet ud – baade bankierfirmaet Amsinck-Sonne Corp., som skulle have været Grønlands finanshovedkasse, eksport-importfirmaet Gillespie & Co., som sikkert havde gjort sit bedste, men som nu engang ikke var dimensioneret og organiseret til at have eneansvar for forsyningen af en fjern arktisk befolkning med alle dennes fornødenheder fra rugmel til fiskekroge, og navnlig ikke trænet i udklaring af stykgods med forskellig destination – endelig Hr. Sonnes lille kaffefirma, som vi naturligvis ogsaa var i forbindelse med. I Canada var tingene forlængst i god gænge uden Kauffmanns »hjælp«, og nu var Grønlands-delegationen ved at etablere selvstændigt samarbejde med et stort dansk handelsselskab, som Kauffmann var nødt til at akceptere, og i hvis organisation han ikke havde nogen »tillidsmand«, gennem hvem han kunne udøve kontrol. Ligesom da Grønlands-traktaten skulle indgaas, maa det have været frygten for at

miste den centrale nøgleposition, som fik ham til at sætte alt paa ét brædt. Men hertil kom den lige saa alvorlige frygt for at miste kontrollen med kryolitpengene, som maaske kunne blive af vital betydning for gesandtskabet.

Kun et kup kunne nu vende udviklingen, men det ville ikke blive helt let at foretage, eftersom ogsaa landsfogderne nød Statedepartments velvilje og var blevet opfordret til at komme direkte til departementet med deres problemer. Dog, saafremt man i al stilhed kunne overbevise hr. Berle om Grønlands-delegationens inkompetence og heraf frygtede følger, saa var dette maaske en udvej til at faa likvideret denne generende delegations selvstændighed, og det kunne endda gøres med fløjlshandsker under paaberaabelse af hensynet til det nationale renommé. Til gennemførelse af en saadan plan var kritik af delegationen fra ØK's side en ønskedrøm. Hvorledes partikler af denne ønskedrøm konverteredes til virkelighed, og hvilke midler man herved tog i anvendelse, vil som sagt aldrig helt kunne fastslås, men vi kender i hvert fald idag partiklerne og kan vurdere dem efter fortjeneste.

Bang Jensen, hvem det »grovere« arbejde som regel syntes at tilfalde, lagde nu alle kræfter i, og han udarbejdede (L. s. 476) en fortegnelse med 68 anklagepunkter imod landsfogderne og delegationen. Man maa aabenbart have haft bedre tid til sin raadighed i legationen, end vi havde paa delegationskontoret. Disse anklagepunkter var enten helt uunderbyggede, eller de forudsatte kendskab til andre af legationens sager og optegnelser. De var alle ganske kort og lapidarisk formuleret og virker i deres aggressive stil næsten som avisoverskrifter. De er alle affattet paa engelsk. Et typisk eksempel paa lødigheden af dem – nr. 38 – klager over: »The colliding shipping schedules«, hvilket sikkert hentyder til, at sejlplanerne ofte maatte ændres improvisatorisk paa stedet paa grund af is- og vejrforhold, saaledes som tilfældet altid er i Grønland. Men saadanne forhold kunne Bang Jensen naturligtvis ikke have kendskab til.

Punkt nr. 32 skal jeg undtagelsesvis gaa nærmere ind paa. Det lyder: »Transfer of dollars 75.000 from Aluminum Company of Canada directly to East Asiatic without consulting or informing the Legation«. Paa grundlag heraf og af et brev fra Kauffmann til mig af 9. oktober 1941 fastslår forf. uden videre paa s. 471, at jeg har »brudt licensordningen«, hvormed han jo maa mene, at jeg har overtraadt de federale valutaklausuler og dermed hindret den af Treasury Department stipulerede kontrol. Denne sigtelse, hvis grundlag forf. burde have undersøgt, før han fremsætter den offentligt, savner grundlag. Det nævnte beløb var et kryolitprovenu fra Canada, dvs. penge, som jeg frit kunne disponere over, og de blev tilmed indbetalt paa ØK's blokerede og kontrollerede konto. Det skete efter direktør Christiansens ønske, og forinden

jeg disponerede, havde East Asiatics juridiske konsulent, advokatfirmaet Haight, Griffin, Deming & Gardner, 80 Broad Street, New York City, sagt god for transaktionen. I mit svar til Kauffmann af 11. oktober hedder det:

Jeg modtog Gesandtskabets Skrivelse af 9. d.M. – J. No. S. U. 19/2 – vedrørende den fra Canada direkte til East Asiatic Company foretagne Betaling af \$ 75.000,00.

Som tidligere meddelt Dem har jeg *principielt* intet imod, at vore Betalinger til East Asiatic Company passerer Gesandtskabets Bankkonti, men jeg forstaar ikke Aarsagen til, at man modsætter sig, at vi paa fuldt lovligt Grundlag foretager disse Betalinger ad en direkte og simpel Vej i Stedet for ad en besværlig Omvej, som let kan forsinke Betalingerne en halv Snes Dage. Da Betalingerne paa den foretagne Maade gaar ind paa en blokeret Konto, og da de af Konto-haveren bliver indberettet til Treasury Department, kunde De, Herr Minister, give os en god Haandsrækning ved at faa Treasury Department til at give Afkald paa det udtrykte Krav, som ikke hviler paa noget Retsgrundlag, men kun paa et tilfældigt Magtforhold.

Jeg er ikke ganske klar over, hvad der sigtes til med »Aftalen vedrørende de grønlandske Licenser«, men jeg mener, at Hensynet til at skabe Arbejdsro maa kræve, at der nu ret snart tilvejebringes fuld Klarhed over, i hvilket Omfang den grønlandske Administrations økonomiske Handlefrihed kræves begrænset, udover den Begrænsning, som de amerikanske Retsbestemmelser fører med sig. En saadan Klarhed vil ogsaa være nødvendig for at tilvejebringe det *frugtbare* Samarbejde imellem Gesandtskabet og Delegationen, som ingen ønsker i højere Grad end undertegnede. Den omtalte ønskede Afklaring bør efter min Mening absolut hvile paa *skriftligt* Grundlag.

Der maa i denne forbindelse gøres opmærksom paa, at det er urigtigt, hvad forf. skriver s. 458 og 471 om kontrol med Grønlands indkomster i USA. Ifølge licenserne skulle der indgives maanedlige rapporter til Treasury Department indeholdende balance og forklaring paa alle bevægelser, og det var saaledes kun legationens kontrol, der kunne blive spørgsmaal om. Men det maa ikke glemmes, at denne kontrol ikke var paatvunget os fra amerikansk side. Den var følge af en rent faktisk tilstand, som hidrørte fra, at landsfogderne – af helt andre grunde – frivilligt var indgaaet paa Kauffmanns forslag om, at Grønlands indtægter i USA skulle indbetales paa to legationskonti (jfr. hvad foran er bemærket herom). Oprindeligt var det Kauffmann, som – omvendt – tilbød landsfogderne kontrol med disse konti. Men naar en saadan betalingsprocedure først var blevet fastslaaet i nogle licenser, kunne legationen jo – selvom ordningen slet ikke tilsigtede kontrolformaal – ogsaa let faa Treasury til at indsætte lignende klausuler i fremtidige licenser. Legationens kontrol hvilede altsaa ikke paa amerikanske retsbestemmelser, men havde sneget sig ind i licenserne i kraft af et politisk magtfor-

hold, og legationen kunne lige saa let have faaet den paagældende klausul ud af licenserne, som den oprindelig fik den ind. Dog forf. synes at tro, at legationskontrol er noget helt selvfølgeligt, som er fastsat »i himmelen«. Det var ikke saa mærkeligt, at landsfoged Brun satte Grønlands økonomiske frihed øverst paa sin liste over emner, som landsfogderne efter Grønlands-traktatens underskrift skulle drøfte med hr. Cumming, jfr. flg. uddrag af Bruns kodetelegram af 9. april 1941 til mig (citeres en clair):

First promise from the Government of the USA that the Greenland funds be used for Greenland only. Second liberation from Sonne Kauffmann custody about this I can add Fischer has informed me Kauffmann has told him the Treasury Department wishes all payments for goods to pass Sonne Corporation.

Som et led i gesandtskabets arsenal til brug under et senere opgør om arrangementet med ØK samt ansvaret for og ledelsen af Grønlands forsyningstjeneste havde Bang Jensen endvidere udarbejdet et referat af sin samtale den 31. juli med Hakon Christiansen (L. s. 455). Ifølge dette spurgte Bang Jensen, om East Asiatic ville foretage indkøb paa »cost basis« ligesom Gillespie. Hertil paastaas Christiansen at have svaret, »at det var rigtignok ikke Meningen, og at East Asiatic Co. havde tænkt sig, at de skulle have en Fortjeneste paa Sagen . . . Han sagde, at han var klar over, at Omkostningerne blev en Del mere, end Gillespie havde beregnet sig«. Dette kan Christiansen umuligt have sagt, for til mig sagde han det stik modsatte, da vi traf aftale om samarbejdet. Ifølge denne aftale skulle Grønlands udgifter ene og alene afhænge af, hvad forretningen kom til at koste kompagniet, og saaledes blev aftalen ogsaa ført ud i livet. Gennem alle krigsaarene udgjorde East Asiatic's commission kun $2\frac{1}{2}$ 0/0. Ogsaa Gillespie begyndte med $2\frac{1}{2}$ 0/0, men her var commissionen ret hurtigt af hr. Sonne blevet sat op med $\frac{1}{4}$ 0/0. Vi sparede altsaa direkte penge ved vor overgang til ØK.

Selv længe efter at Kauffmann af Statedepartment havde faaet overdraget magten, fortsatte Bang Jensen med at opbygge gesandtskabets »arsenal« med henblik paa regnskabets time og med den betragtning in mente, at angreb er det bedste forsvar. Den 27. februar 1942 spiste han lunch i New York med en ung dansk-amerikansk regnskabsfører, som vi midlertidigt havde beskæftiget i Grønland og derefter nogle maaneder i vort New York kontor, men som vi havde valgt at skille os af med. Lunchen resulterede i en stor rapport, som findes i gesandtskabsarkivet (nr. 8.U.23/14), og hvori hver eneste person paa delegationskontoret faar sit testimonium. Som et typisk eksempel paa denne kritiks niveau kan man her læse, hvorledes vore skrivedamer tilbringer kontortiden med at læse illustrerede magasiner og derfor ikke har tid til at skrive for regnskabsføreren. I rapporten forberedes ogsaa forsigtigt

en kritik af ØK. Bang Jensen spørger regnskabsføreren (E.), »whether East Asiatic supervised the Greenland Section sufficiently«. Hertil svarede E. (som i rapporten gør indtryk af at bestræbe sig paa at være kritisk i det hele over for ØK): »They did not take any interest in the Greenland Section, apart from giving simple attention to purchase orders«.

Ingen af disse akter, som i modsætning til det usignede R.H.-referat er mærket »B.J.« eller »P.B.J.«, blev der dog tilsyneladende snarlig brug for. Fra den 29. september mente man i gesandtskabet at have et endnu bedre vaaben i hænde – det var til gengæld et »hemmeligt« vaaben. Det er derfor af stor interesse for en retfærdig bedømmelse at studere dette vaaben, nemlig det anonyme referat af samtalen med R.H. i *sin helhed*. Her skal redegøres for nogle enkelte punkter.

Følgende refereres: »Mr. Hansen told me that he had made arrangements to have the Greenland ships insured . . . It had however been impossible for him to induce Svane or Fischer to take the necessary action on their side . . .«.

Hertil skal bemærkes, at R.H. intet havde med vore skibe at gøre, ej heller med deres forsikring. Han og jeg har aldrig drøftet skibsforsikringen. Men det er rigtigt, at vore statsskibe i 1941 ikke var forsikrede, hvorimod »Julius Thomsen« qua privatejet var normalt forsikret. Den danske stat havde altid været selvforsikrer for sine skibe, og vi fulgte naturligvis den sædvanlige praksis. Da USA i december 1941 indtraadte i krigen, fandt jeg det imidlertid rigtigt at ændre kurs paa forsikringsomraadet, og saavel »Gertrud Rask« som »Hans Egede« var fuldt forsikringsmæssigt dækket, da de senere gik tabt.

Det oplyses, at R.H. »complained that the delegation did not confer with him in all shipping matters . . .«. Grunden til, at vi ikke gjorde dette, var den, at hverken ØK eller delegationen havde bedt R.H. om at være vor raadgiver i saadanne sager. Vi havde allerede forlængst kontakt med andre sagkyndige (bl. a. skibsreder Tage Nielsen og ØK's skibsinspektør Splittorff), og det er udelukket, at R.H. skulle have trængt sig paa som raadgiver, en rolle han vist iøvrigt ville have egnet sig fortrinligt til. Men hvis referenten har spurgt ham, hvorvidt delegationen konfererede med ham i skibsspørgsmaal, maatte svaret naturligvis blive: Nej.

Vi faar dernæst at vide, at R.H. er »horrified to see the way in which money daily was wasted . . .«. Det drejer sig her om delegationens telefon- og telegramudgifter, men da R.H. aldrig havde betraadt vore kontorer eller set vore regnskaber, er disse bekymringer vist ikke værd at beskæftige sig med.

Vor velgjente skipper paa S/S »Hans Egede« skulle R.H. ifølge referatet have kaldt »incompetent«, skønt en dygtigere sømand og skibs-

fører næppe har betraadt et dansk skibsdæk. Og om denne redelige og pligttro ældre kaptajn – som aaret efter gik ned med skib og besætning under udførelsen af sin tjeneste – spørger referenten nu R.H., om det kan tænkes, at kaptajnen under ophold i USA gør sig skyldig i »graft«, hvilket R.H. dog ikke tør sigte ham for. Men ordet »graft« skal altsaa med i referatet.

Man ved ikke, om man skal le eller græde, naar man ser, at der i en historisk afhandling ofres betydelig plads paa, baade i dansk og engelsk sprog, at referere et dokument af denne kaliber ensidigt – uden tvivl eller kritik. Skønt det endda omfatter nulevende personer, giver forf. tværtimod paa s. 471 den kritik, han netop har refereret, en slags blaat stempel, ved at udtale, at det var »et iøjnefaldende træk« ved kritikken, »at den laa paa linie med Sonnes«. Naturligvis maa dokumentet fremdrages, da Kauffmann jo gjorde skæbnsvanger brug deraf – og jeg er personligt taknemmelig, fordi det er blevet fundet og fremdraget – men en historiker bør ikke citere det bredt og saaledes viderelevere det ensidigt uden mindste forsøg paa at skaffe sig en vis verificering eller dog sandsynliggørelse af indholdet. Henvisningen til Sonne er ingen plausibel undskyldning, naar hensyn tages til, dels hvor sønderlemmende og usandsynlig referatets kritik er, dels hvor let supplerende oplysninger kunne være indhentet samt endelig: Referentens og Sonnes fælles og lidenskabelige interesse i en kritik.

Det mest beklagelige er vel nok dette, at en afdød hædersmand – hvilket Rasmus Hansen var efter alles mening – som tilmed var kendt for at udtrykke sig med stor forsigtighed (jfr. det følgende), her er »hængt ud« værgeløst for eftertiden af en uansvarlig referent, hvorefter en historiker akcepterer beretningen og offentliggør den.

Om afdøde Rasmus Hansen har Østasiatisk Kompagnis adm. direktør, Mogens Pagh over for mig udtalt, at »han var et fint menneske, der vanskeligt kan tænkes at have ytret sig nedsættende om andre, saaledes som det er beskrevet i gesandtskabsreferatet«. Jeg har hr. Paghs tilladelse til at offentliggøre udtalelsen, som den her er citeret.

Man kan næppe bebrejde hr. Berle, at han stoler paa, at den danske ministers beretning er i overensstemmelse med sandheden. Men en historiker, som konfronteres med denne mærkelige sag, der synes at være blevet begravet lige saa gedulgt, som den blev bragt til verden, burde som sagt nok have stoppet op; og jeg vil ikke tilbageholde, at flere medlemmer af ØK's direktion efter bogens fremkomst over for mig har udtalt deres forbavselse over, at forf. ikke har henvendt sig til kompagniet og søgt oplysning om Rasmus Hansen og om den paastaaede uoverensstemmelse.

Hvad angaar selve hovedsagen bag alt dette – etableringen af samarbejdet med East Asiatic – betragter jeg det den dag i dag som en lykke

for Grønland, at vi fik en stærk foranledning til paa egen haand at bede kompagniet om hjælp. Det er min bestemte opfattelse, at opnaaelsen af denne hjælp – hvis sagen skulle være ordnet med gesandtskabets velsignelse – uvægerligt ville være strandet paa saadanne argumenter som »hensynet til ikke at saare amerikanske følelser«. Det er ligeledes min opfattelse, at skulle vi fortsat have bygget alene paa Gillespie & Co., ville den grønlandske forsyningstjeneste være brudt katastrofalt sammen, saaledes som det nær var sket i eftersommeren 1941. Gillespie's dansk-amerikanske leder hr. Carl Jensen var personligt en velmenende og pligtopfyldende mand; men den organisation, som stod til hans raadighed, slog simpelthen ikke til. Jeg vil gerne i denne forbindelse afvise den almindelige misforstaaelse, at jeg opsagde samarbejdet med Gillespie (L. s. 452 og 633). Forf., som kender mit brev til Kauffmann af 15. august 1941, L. s. 453, ved – men nævner det ikke – at jeg deri skriver: »On my inquiry, Mr. Christiansen promised furthermore that the company, if so desired, would work for us *beside* Gillespie & Co.«. Det var hr. Sonne, som opsagde samarbejdet og trak sit firma tilbage sammen med sig selv. Han havde da intet lært og intet glemt; dette var i hvert fald mit indtryk, og det forekom mig især, at Grønlands virkelige problemer i USA ved afskeden var lige saa fremmede for Grønlands-kommissionens formand, som da han tiltraadte i foråret 1940; han fik simpelthen aldrig øje paa dem, fordi hans egne meninger først og fremmest skulle doceres. Fra første færd var han indstillet paa kun at se sine opgaver gennem de kauffmannske negotiorum gestor brilleglas, og disse var korrigeret saadan, at ethvert problem først blev anskuet under kompetencespørgsmaalets synsvinkel. Der var intet, som tydede paa, at dette ville blive anderledes, saa vi kunne faa opbygget en paa rent sagligt grundlag roligt arbejdende forsyningstjeneste. Ethvert reelt fremskridt, som vort arbejde i saa henseende havde gjort i USA og Canada, havde mødt legationens og hr. Sonnes uvilje eller endog modstand, og undertiden søgtes amerikanske myndigheder mobiliseret imod os.

Da vi allerede i sommeren 1941 stod paa nippet til et forsyningsmæssigt sammenbrud, der for Grønlands østkystbefolkning kunne have betydet en katastrofe, ansaar jeg det for nødvendigt at sætte min stilling ind paa at komme i samarbejde med folk, som kunne og ville forstaa vore problemer og – ikke mindst – betragte disse gennem saglighedens ufarvede glas. Jeg er paa Grønlands vegne glad for, at i hvert fald dette lykkedes, selv om det unægtelig holdt haardt.

AKSEL SVANE

JEG SER med glæde, at Historisk Tidsskrift har givet plads for dette fyldige indlæg fra hr. kommitteret, cand. jur. Aksel Svane. Da hr. Svane var personligt involveret i de forhold, han behandler, og kendte de op-